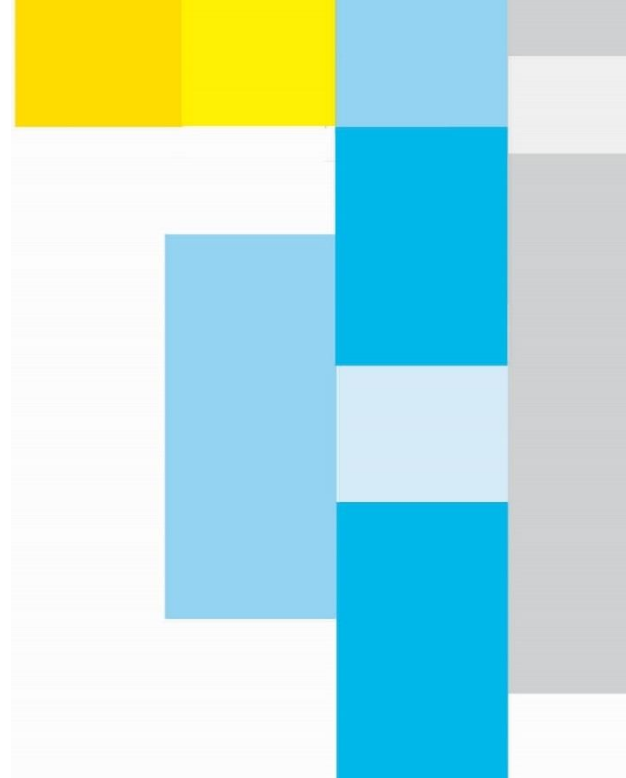
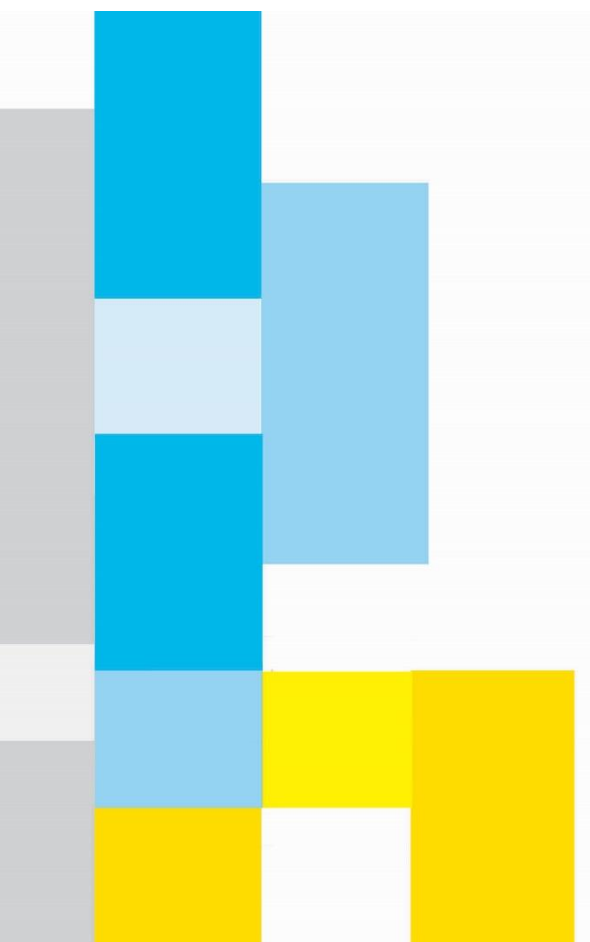

Publiceringsår 2017

Förskolans arbete med jämställdhet

Kvalitetsgranskning 2016

Diarienummer: 400-2015:6591

Foto: Most Photos

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Granskningens resultat i korthet	5
Skolinspektionens slutsatser.....	6
Inledning	7
Rättslig reglering och referensram inom jämställdhetsområdet	9
Kvalitetsgranskningens resultat	11
Barn ska få pröva och utveckla sina förmågor och intressen.....	11
Förskolans förutsättningar för jämställdhetsuppdraget	14
Avslutande diskussion	21
Referenser	27
Bilagor	29
Bilaga 1	30
Förskolor som granskats	30
Bilaga 2	31
Kunskapsöversikt	31
Bilaga 3	36
Metod och genomförande	36
Bilaga 4	39
Observationsstöd.....	39
Kartläggande observationsstöd för miljö och material	43
Självvärdering av förskolans arbete med jämställdhet	45

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Syftet med Skolinspektionens kvalitetsgranskningar är att bidra till utveckling utifrån alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Regeringen gav Skolinspektionen i särskilt uppdrag att under åren 2015–2017 på olika sätt granska svenska förskolors kvalitet och måluppfyllelse. Föreliggande kvalitetsgranskning ingår som ett av flera projekt i denna satsning.

Denna rapport redovisar kvalitetsgranskningens resultat med inriktning mot huvudmäns och förskolors insatser för *Förskolans arbete med jämställdhet*. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 24 huvudmän och 36 förskolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka förskolor och huvudmän som Skolinspektionen granskat framgår i bilaga. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för förskolor som inte har granskats.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har Siv Wilborgsson, Skolinspektionen i Lund, varit.

Stockholm 2017

Helén Ängmo

Generaldirektör

Sammanfattning

Skolinspektionen har granskat förskolans arbete med jämställdhet. Det övergripande syftet med kvalitetsgranskningen är att belysa om barnen erbjuds en förskoleverksamhet där flickor och pojkar får möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och könsroller. Temat för granskningen beror på att forskning och utredningar bland annat visar att det finns en risk att könsstereotypa föreställningar kan reproduceras och öka istället för att de synliggörs och ifrågasätts, om jämställdhetsuppdraget genomförs på ett omedvetet sätt.

De områden som Skolinspektionen granskat handlar bland annat om det finns förutsättningar för arbetet med att motverka traditionella könsroller och könsroller samt om jämställdhetsarbetet genomsyrar förskolans verksamhet. Ett annat område som också granskats och som tillika är granskningens huvudfråga är om barnen, oavsett kön, får samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och könsroller.

Under våren 2016 besökte Skolinspektionen 36 förskolor, både fristående och kommunala, i 18 kommuner. Granskningen grundar sig i huvudsak på kvalitativa metoder, såsom dokumentstudier, självvärdering, observationer och intervjuer. En större del i granskningen har varit observationer i den dagliga verksamheten för att synliggöra hur förskolan arbetar med jämställdhet. Intervjuer genomfördes med arbetslag vid besökta avdelningar, förskolechefer samt fokusgrupper bestående av framförallt representanter från förskolornas övriga avdelningar. Arbetslagen i granskade avdelningar genomförde också en självvärdering innan besöket. Därutöver intervjuades företrädare för 24 huvudmän, det vill säga politiker i nämnd eller utskott samt styrelseledamöter för fristående förskolor.

Jämställdhet, som grundläggande demokratiskt värde, ska både gestaltas och förmedlas i förskolan.¹ En viktig avsikt med föreliggande granskning är att lyfta fram betydelsebärande kvalitetsaspekter gällande förskolors jämställdhetsarbete, beskriva vad frånvaron av ett aktivt jämställdhetsarbete kan få för konsekvens på lång sikt samt lyfta fram goda exempel.

Granskningens resultat i korthet

Granskningen visar i huvudsak:

- Personalen vid flertalet granskade förskolor arbetar inte systematiskt utifrån ett genusperspektiv vid genomförande av aktiviteter, planering av miljö och material eller i samtal om förhållningssätt. Flera förskolor arbetar aktivt med likabehandling, men inte alltid med hänsyn till förskolans specifika jämställdhetsuppdrag.
- Personalen vid majoriteten (85 %) av förskolorna arbetar med att ge flickor och pojkar samma möjlighet att pröva och utveckla förmågor och intressen.
- Personalen vid ungefär hälften av förskolorna vägleder inte pojkar och flickor så att deras möjlighet att pröva olika miljöer och material breddas och varieras, särskilt inte i den fria leken.²
- Drygt tre fjärdedelar av granskade huvudmän och förskolechefer ger inte tillräckliga förutsättningar för arbetet med att motverka traditionella könsroller och könsroller.
- På förskole- och huvudmannanivå är det drygt tre fjärdedelar som inte inkluderar förskolans jämställdhetsuppdrag i det systematiska kvalitetsarbetet.
- Drygt tre fjärdedelar av förskolecheferna inkluderar inte jämställdhet i det pedagogiska ledarskapet.

¹ Lpfö 98/2016

² Fri lek är ett vanligt förekommande begrepp i förskolan och innebär att barn själva får välja mellan flera aktiviteter och rum/platser samt vilket material de önskar. Fri lek är också den aktivitet som granskades flest timmar av Skolinspektionen, se bilaga 3.

- Personalen vid tre av fyra förskolor uppger att de inte har tillräcklig kompetens att på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet kunna utföra jämställdhetsuppdraget.
- Personalen vid tre av fyra förskolor uppger att reflektionstiden inte inkluderar jämställdhetsuppdraget.

Den sammantagna bilden av resultatet är att jämställdhetsuppdraget inte genomsyrar de granskade förskolornas verksamhet. Det visar sig genom att personalen och de flesta förskolecheferna ofta kopplar arbetet till alla barns lika värde, individ och likabehandlingsplan, men de har inte med ett genusperspektiv vid planering och samtal om verksamheten. På flera förskolor finns det dock goda arbetssätt med utgångspunkt i ett aktivt och engagerat likabehandlingsarbete.

Personalen använder generellt inte möjliga tillfällen att medvetet föra in material och utmana barn i deras lek.

I flera fall erbjuder inte huvudmän och förskolechefer verksamheterna stöd i form av tydliga mål med utgångspunkt i läroplanen för förskolan. Det behövs uppföljning och kompetensutveckling som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet samt reflektionstid som inkluderar jämställdhetsuppdraget.

Jämställdhetsuppdraget är inte tydligt och väldefinierat i förskolorna och kan kanske därför inte användas på ett synligt sätt i det dagliga arbetet. Det är ett tämligen osystematiskt jämställdhetsarbete som sker i förskolorna och det finns en risk att stereotypa könsnormer och könsstrukturer förs vidare till barnen.

Skolinspektionens slutsatser

För att höja kvaliteten i förskolans verksamhet visar granskningen att:

- Huvudmän och förskolechefer behöver inkludera och tydliggöra förskolans jämställdhetsuppdrag i det systematiska kvalitetsarbetet.
- Förskolechefer behöver ge personalen kompetensutveckling samt möjlighet till reflektion så att de på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet kan utveckla ett aktivt och systematiskt jämställdhetsarbete med utgångspunkt i läroplanens uppdrag.
- Personalen i förskolan behöver bli mer förtrogen med och gemensamt tolka jämställdhetsuppdraget i förskolans läroplan.
- Personalen i förskolan behöver i större utsträckning vägleda pojkar och flickor så att deras möjligheter att pröva olika miljöer och material breddas och varieras så att de får nya insikter utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Inledning

Förskolan ska erbjuda alla barn, oavsett könstillhörighet, att få pröva och utveckla sina förmågor och intressen utan begränsningar från stereotypa könsmonster och könsroller. Enligt läroplanen³ ska förskolan motverka stereotypa könsroller och könsmonster. Jämställdhetsarbetet har ett värde i sig utifrån förskolans värdegrund och demokratiuppdrag, men det är också en viktig del i lärandeuppdraget. Intresset för demokrati, jämställdhet och värdegrundsfrågor har en lång historisk bakgrund i förskolan. Tidigt fanns det politiskt stora förhoppningar att de barn som deltar i förskolans verksamhet ska bidra till framväxten av ett bättre samhälle, där alla barn oavsett kön ska få möjlighet att utvecklas och nå sin fulla potential.⁴ Förskolan har således betraktats som en första instans i ett långsiktigt jämställdhetsprojekt och jämställdhetsarbetet blev därmed en *pedagogisk* fråga med barnen i centrum.⁵

Forskningsfältet om förskolan, framför allt vad gäller kön och jämställdhet, har en lång tradition och har redovisats i olika forskningspublikationer och utredningar.⁶ Uppmärksamheten kring jämställdhet i förskolan stärktes också i samband med Delegationen för jämställdhet⁷, som verkade mellan åren 2003–2006, med uppgift att synliggöra, lyfta fram och utveckla just detta arbete i svenska förskolor. Förskolan har länge varit en könsintegrerad värld för barnen. Det finns en tradition av att både flickor och pojkar ska få ägna sig åt samma aktiviteter och att mycket av förskolans material kan förstås som relativt könsneutralt.⁸ Trots denna könsintegrering finns det forskning och rapporter, inklusive Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskning, som visar att flickor och pojkar möter olika villkor i förskolan. Många förskolor lever inte upp till skollagens krav på lika förutsättningar för flickor och pojkar.⁹

Skolinspektionen har i tillsynen ofta kritiserat kommuners arbete med jämställdhet i förskolan utifrån avsaknad av medvetet arbete för att motverka traditionella könsmonster och könsroller.¹⁰ Även enligt den senaste jämställdhetsutredningen som överlämnades till regeringen under hösten 2015 konstateras att det finns många utmaningar kvar i samhället, och där särskilt jämställd utbildning lyfts fram som viktig. I det sammanhanget tillskrivs även förskolan en betydelsefull roll då de jämställdhetspolitiska målen omfattar alla utbildningsformer.¹¹

Det är inte ovanligt att jämställdhet definieras som alla människors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter oavsett kön. Men jämställdhet handlar också om relationer mellan flickor och pojkar samt män och kvinnor och hur dessa relationer förhåller sig till makt. Det krävs bland annat ett genusperspektiv¹² för att förstå hur jämställdhet uppstår, vilket för personal i förskolan innebär att lyfta fram idéer och föreställningar som finns om de olika könen och granska dem ur ett maktperspektiv.¹³ Förskolan ska sedan utgå ifrån denna medvetenhet om genus och kön vid genomförande av aktiviteter, planering av miljö och material samt i samtal om sitt förhållningssätt. Förskolans jämställdhetsuppdrag

³ Lpfö 98/2016, s. 5

⁴ Dir. 2003:101, SOU 2006:75

⁵ Ohrlander, K. 2011

⁶ Tallberg Broman, I. 2015, se även exempelvis SOU 2006:75

⁷ Regeringen beslutade år 2003 att tillsätta en jämställdhetsdelegation som fick i uppdrag att lyfta fram, förstärka och utveckla jämställdhetsarbetet i förskolan (dir 2003:101). Delegationens uppgift var bland annat att föreslå lämpliga insatser för hur ett långsiktigt jämställdhetsarbete för förskolan skulle utvecklas och stärkas, samt sprida kunskap om framgångsrikt jämställdhetsarbete i förskolor och i andra länder. Det ingick även att se på hur fler män kan rekryteras till och stanna kvar i förskolan (U 2003:12). Delegationen lade fram ett delbetänkande SOU 2004:115 och en slutredovisning SOU 2006:75

⁸ Tallberg Broman, I. 2006

⁹ Eidevald, C. 2009, Karlsson, R. 2009, SOU 2006:75, Skolinspektionen 2012, Se även Skolinspektionens årliga statistik. www.skolinspektionen.se/sv/Om-oss/Statistik/

¹⁰ Se Skolinspektionens årliga statistik. www.skolinspektionen.se/sv/Om-oss/Statistik/.

¹¹ SOU 2015:86

¹² Genusperspektiv definieras på s. 9 i denna rapport

¹³ SOU 2004:115 och SOU 2006:75

är såtillvida ett komplicerat område. Det är också komplext utifrån aspekten att de nationella styrdokumenten inte ger en konkret vägledning om vad det är förskolan ska uppnå med jämställdhetsuppdraget. Ur den aspekten finns istället de övergripande jämställdhetspolitiska målen att ta sikte på.¹⁴ Ur ett teoretiskt perspektiv kan då målet för förskolans jämställdhetsuppdrag sägas ha samband med vilken utgångspunkt vi har för att betrakta jämställdhet och kvinnor och män, flickor och pojkar. Forskning visar att förskolor generellt sett väljer en av två strategier att arbeta med uppdraget¹⁵. Den ena är att arbeta med kompensatorisk pedagogik, den andra att arbeta med könsneutrala strategier.

Skolinspektionens syfte med denna kvalitetsgranskning är att belysa om barnen erbjuds en förskoleverksamhet där flickor och pojkar får möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och könsroller. Granskningens frågeställning är följande:

Arbetar förskolan med att erbjuda barnen möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och könsroller?

Inom ramen för ovanstående syfte har Skolinspektionen granskat tre områden. De omfattar om det finns förutsättningar för arbetet med att motverka traditionella könsroller och könsroller, om jämställdhetsarbetet genomsyrar förskolans verksamhet för att motverka traditionella könsroller och könsroller samt om flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och könsroller.

Utifrån vad forskning och utredningar visat finns det några identifierade riskområden inom förskolors arbete med jämställdhetsuppdraget. De redovisas i sin helhet i bilaga 2. En av de identifierade riskerna är att vid ett omedvetet jämställdhetsarbete reproduceras könsstereotypa föreställningar och kan öka dessa istället för att de synliggörs och ifrågasätts. Det gäller framför allt om jämställdhetsarbetet drivs som ett enstaka projekt och inte som en process. Det riskerar även att bli något som "vissa" driver på egen hand istället för att det genomsyrar hela verksamheten. Ett omedvetet arbete kan innebära att personal tidvis inte alls eller i mindre utsträckning kritiskt granskar sina egna värderingar, förhållningssätt och föreställningar om kön. Invanda könsnormer och könsstrukturer kan föras vidare till barnen, exempelvis om vad som är normala kompetenser och intressen för kvinnor respektive män. Forskning visar att den viktigaste förväntningen som ställs på barnen i förskolan är social kompetens och de krav som ställs varierar beroende på kön. Samtidigt pekar utredningar på att normer och föreställningar kring jämställdhet, manligt och kvinnligt börjar formas tidigt, då flickor och pojkar är en stor del av sin tid i utbildning. Dessa normer och föreställningar kan få konsekvenser för val av utbildning och eventuellt också för kommande yrkesval och villkor i arbetslivet. Den starkt könssegregerade arbetsmarknaden i Sverige hänger nära samman med könssegregerade studieval.¹⁶

Skolinspektionen har granskat 36 förskolor, varav 30 kommunala och 6 fristående, i 18 kommuner. Resultatet presenteras i denna rapport, där empiri från verksamhetsobservationer, minnesanteckningar från intervjuer, personalens självvärdering samt studier av dokument insända av huvudmän och förskolechefer utgör underlag för bedömning. Metod och genomförande av granskningen presenteras i bilaga 3. Under nästa kapitel görs en kort redogörelse för granskningens rättsliga utgångspunkt och begreppsteoretisk referensram för jämställdhet. Därefter presenteras de huvudsakliga resultaten. Rapporten avslutas med en diskussion. Kvalitetsgranskningsrapporten kan inte göra anspråk på att ge en nationell representativ bild av hur jämställdhetsuppdraget genomförs, utan är snarare exempel på hur det kan ta sig olika uttryck.

¹⁴ SOU 2015:86

¹⁵ Eidevald, 2011

¹⁶ SOU 2015:86

Rättslig reglering och referensram inom jämställdhetsområdet

Jämställdhetsuppdraget utifrån styrdokument

Jämställdhetsuppdraget som förskolor och huvudmän har att förhålla sig till formuleras i gällande skollag och läroplan och beskrivs i relation till förskolans uppdrag om att främja demokratiska förhållningssätt.

Beträffande jämställdhet som en del i den värdegrund som förskolan ska arbeta efter anger skollagen: "Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor".

"Var och en som verkar inom utbildningen ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling."¹⁷

Läroplanen för förskolan anger att: "Alla som verkar i förskolan ska hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden. *Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.*"¹⁸

Sammanfattningsvis är således jämställdhetsuppdraget inte något som per automatik är inkluderat i arbetet med alla människors lika värde eller de mänskliga rättigheterna. Genom att det också beskrivs som att förskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller och att alla som verkar i förskolan klart ska ta avstånd från det som strider mot de beskrivna värdena, så ligger det också en aktiv handling i uppdraget. Styrdokumentet tar också ställning för ett icke-biologiskt sätt att förstå vad som är kvinnligt och manligt, genom att peka på att de vuxnas sätt att bemöta barnen bidrar till att forma barnens uppfattningar om kvinnligt och manligt.

En kort begreppsteoretisk referensram

Inom ramen för denna kvalitetsgranskning har några centrala begrepp valts ut och beskrivs nedan, för att analysen av och resonemangen om det empiriska materialet ska vara förståeligt. De begrepp som redovisas här handlar om jämställdhet, kön, genus, genusperspektiv, genussystem, könsroller och könsmonster.

Jämställdhet är ett begrepp som handlar om att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden. Jämställdhet handlar således om maktförhållanden och relationer mellan kvinnor och män, flickor och pojkar. Det handlar också om kunskap om de strukturer som gör att män och kvinnor behandlas olika.¹⁹ Det krävs ett professionellt förhållningssätt som har sin bas i vetenskap och forskning för att kunna arbeta i enlighet med förskolans jämställdhetsuppdrag.²⁰ Jämställdhet är alltså ett kunskapsområde och brist på kunskap försvårar arbetet på så sätt att man inte upptäcker könsmonster. Kunskapen behövs för att veta vad man vill göra, vad man gör och varför.

¹⁷ 1 kap. 5 § 1 o 2 stycket skollagen (2010:800)

¹⁸ Lpfö 98/2016, s. 5. Kursiverat textsnitt är läroplanens specifika jämställdhetsuppdrag och som Skolinspektionen lyfter fram i denna granskning.

¹⁹ Wetterberg ur 2010:83

²⁰ Hedlin ur 2010:83

För att förstå hur brist på jämställdhet uppstår och för att visa att det är möjligt att förändra brukar man skilja mellan *kön och genus*. Genus är en översättning av det engelska ordet gender och begreppet markerar skillnaden mellan biologiskt kön och socialt samt kulturellt grundat kön. Forskare menar att genus är socialt konstruerat, vilket innebär att vi skapar föreställningar, normer och förväntningar som är knutna till könet.²¹ Några betonar också strukturella eller systematiska aspekter av genus, där genus relateras till maktstrukturer i ett system.²² Den kanske viktigaste aspekten av genus tar fasta på det komplexa "görandet" av kön, det vill säga hur maskulinitet och femininet skapas och återskapas i det dagliga livet.

Att ha ett *genusperspektiv* innebär att lyfta fram idéer och föreställningar som finns om kvinnligt/flickigt och manligt/pojkigt och granska dem ur ett maktperspektiv.²³

Genussystem är ett teoretiskt verktyg för att beskriva ojämställdhet. Det utgår från två principer. Dels att könen hålls isär, dels att det finns en hierarkisering mellan könen där mannen är norm. Genom att använda detta vid en genusanalys kan personalen få kunskap om verksamheten och sedan jämföra med de mål som satts.²⁴

Könsroll handlar om de roller som tilldelas flickor och pojkar samt kvinnor och män på grundval av förutfattade meningar om olikheter mellan könen (socialt och kulturellt betingade skillnader).²⁵

Könsmönster (genusmönster) handlar om de förväntade skillnader som finns mellan flickor och pojkars samt kvinnor och mäns agerande/beteende, som baseras på deras könstillhörighet.²⁶

---

²¹ SOU 2006:75

²² Hirdman ur SOU 2010:83

²³ SOU 2006:75

²⁴ Hirdman ur SOU 2006:75

²⁵ Eidevald, C. (2011)

²⁶ Hillevi Lenz Taguchi, Linnea Bodén & Kajsa Ohrlander (red) (2011)

Kvalitetsgranskningens resultat

Kvalitetsgranskningen grundar sig i att läroplanen för förskolan betonar verksamhetens uppdrag och vad man ska sträva mot. Förskolan har ett uppdrag att arbeta utifrån en helhetssyn, där flera processer går in i varandra och därför kan vara svåra att särskilja. Inom ramen för denna komplexitet har Skolinspektionens fokuserat på jämställdhetsarbetet som en målstyrd process som syftar till lärande och utveckling.²⁷ Nedan beskrivs vad Skolinspektionen har sett och bedömer kan utvecklas.

Barn ska få pröva och utveckla sina förmågor och intressen

Detta område tar i stora delar sin utgångspunkt i vad forskning visat att förskolor ofta brister i vad gäller jämställdhetsuppdraget (se kunskapsöversikt i bilaga 2). Det är viktigt att personalen i förskolan förhåller sig likvärdigt till flickor och pojkar avseende den språkliga interaktionen, bemötande och bekräftelse samt stöd i vardagliga situationer. Vidare att personalen vägleder flickor respektive pojkar så att deras möjligheter att utforska olika miljöer och material breddas och varieras. Förskolan ska dessutom erbjuda aktiviteter så att flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen. För att undersöka detta har ett observationsunderlag samt ett självvärderingsformulär tagits fram (se bilaga 4).

Granskningen visar i huvudsak:

- Personalen vid flertalet förskolor arbetar inte utifrån ett genusperspektiv vid genomförande av aktiviteter, planering av miljö och material eller i samtal om förhållningssätt.
- Personalen vid en sjättedel av förskolorna arbetar inte med att ge flickor och pojkar möjlighet att pröva och utveckla förmågor och intressen.
- Personalen vid ungefär hälften av förskolorna vägleder inte pojkar och flickor så att deras möjlighet att pröva olika miljöer och material breddas och varieras, särskilt i den fria leken.

Förskolan erbjuder ofta en likvärdig språklig interaktion

Skolinspektionens verksamhetsobservationer visar att drygt två tredjedelar av de besökta förskolorna har en likvärdig språklig interaktion mellan personal och flickor respektive pojkar. Det stora flertalet förskolor präglas av en positiv kommunikation, som genomgående visar sig i tonläge, intonation och glada och intresserade ansiktsuttryck. Personalen ställer i lika stor uträkning öppna frågor till flickor och pojkar under de aktiviteter som pågår. På en del förskolor utmanar och leder personalen barnen i deras utveckling genom att ställa frågor och samtala med barnen om deras erfarenheter.

Men Skolinspektionen har också mött några få exempel på förskolor där den språkliga kommunikationen inte varit likvärdig. Det visar sig till exempel vid en måltid där pojkarna dominerar och personalen riktar få frågor till flickorna. I de vuxenledda aktiviteterna vid samma förskola kräver pojkarna större talutrymme och personalens respons riktas mot dessa barn.

Ett gott exempel på kommunikation som sker i lika stor utsträckning med både pojkar och flickor är vid en måltidssituation där barn och personal samtalar med varandra och efter en stund pekar en pojke på en bild bakom en av personalen. Den vuxne vänder sig om och tittar först på bilden och sedan på pojken och ler. Samtalet fortsätter med att den vuxne frågar något som pojken ger ett längre svar på. Vid ett annat observationstillfälle samtalar en flicka och en i personalgruppen, samtidigt som flickan visar något som är stort eller långt med sina händer. Flickan berättar något som den vuxne visar intresse för genom att vända sig mot flickan, le och nicka med huvudet. Flickan svarar med många ord på den vuxnes fråga eller påstående. Ytterligare ett exempel är när en pojke och en flicka visar intresse för rymden och där personalen med hjälp av en bok samtalar med barnen om planeter och stjärnor.

²⁷ Definition av undervisning enligt 1 kap. 3 § skollagen (2010:800)

Personalen lyssnar och ställer följdfrågor till båda barnen, bland annat en fråga om hur det skulle vara om de befann sig i rymden. Personalen är både nyfikna och lyhörda för barnens frågor och tankar. De inväntar svar så att både pojkar och flickor får tala till punkt. En annan situation är vid en förskola där barnen visar intresse för bygg- och konstruktionslek. Under denna aktivitet uppmuntrar personalen både flickor och pojkar att pröva genom att exempelvis fråga barnen, oberoende av kön. "Ser det roligt ut? Vill du också pröva? Det finns plats för dig här också, vill du vara med? Ska vi gå och hämta ett pussel till dig också?"

Vid de vuxenledda aktiviteterna ges flickor och pojkar generellt lika stort talutrymme genom att personalen ofta bestämmer i vilken ordning barnen får prata. Alla barn, oavsett kön, får också möjlighet att ta ordet själv och tala till punkt. Ett gott exempel är vid en samling genomförs med 15 barn. Barnen sätter sig i en ring på golvet och en vuxen säger att de tillsammans ska räkna hur många barn det är i förskolan idag. Den vuxne som leder samlingen pekar på olika barn så att alla barn blir räknade. Därefter säger den vuxne att de ska sjunga en namnvisa. Alla barns namn uppmärksammas i visan. Sedan vill en flicka att de ska sjunga en sång, och den vuxne uppmärksammar gruppen på att nu talar flickan genom bland annat påtala hennes namn och vad hon vill. De sjunger därefter sången och när den är slut säger plötsligt en pojke att de även ska sjunga den på engelska. Även här uppmärksammar personalen pojken genom att säga pojkens namn och ber honom att åter berätta om sitt önskemål. Barnen sjunger därefter sången på engelska.

Flertalet personal berättar att de tycker att de pratar likvärdigt med barnen oavsett om det är en flicka eller en pojke. "Man försöker vara neutral och göra lika och prata på samma sätt. Jag tänker inte på att jag har en pojke framför mig, utan att jag har NN framför mig". Generellt framkommer vid intervjuerna med personal och förskolechefer att en viktig utgångspunkt i bemötande handlar om att möta alla barn likvärdigt, eftersom de är lika mycket värda. Ett annat viktigt skäl är att möta varje individ utifrån deras nivå och ålder. De försöker bland annat undvika könskodade ord för att inte förstärka det som är typiskt för pojkar/manligt och flickor/kvinnligt.

Förskolan erbjuder ofta ett likvärdigt bemötande och bekräftelse

Skolinspektionen har i denna granskning besökt flertalet förskolor där personalen arbetar likvärdigt med interaktionen²⁸ mellan personal och flickor respektive pojkar, i samma omfattning som vid språklig interaktion. Interaktion sker i alla observerade situationer, men sker allra mest i hall/tambur och planerad vuxenledd verksamhet inom- och utomhus.

Personalens kroppsspråk och bekräftelse är likvärdigt i bemötandet av flickor och pojkar, oavsett ålder. Både flickor och pojkar får uppmuntrande bekräftelse via gester och mimik. Exempelvis vid en förskola befinner sig ofta personalen på samma höjd som barnen, oavsett kön. Om barnen leker på golvet finns det en vuxen på golvet. Söker ett barn, oavsett kön, en vuxen finns denne tillhands och låter barnet till exempel sitta i den vuxnes knä. Några förskolechefer säger att de ändå tycker att personal behöver tänka på att ett invariant kommunikationsmönster kanske leder till att de vuxna bemöter pojkar och flickor olika, eftersom pojkar kanske tar för sig mer.

Nästan all personal arbetar likvärdigt med interaktionen och det finns enligt självvärderingen en samsyn kring att de i hög grad är medvetna om vilken betydelse deras kroppsspråk har för barnen. Flertalet intervjuade förskolechefer och personal uttrycker att "det är viktigt med kramar och beröring oavsett om det är pojke eller flicka". Att både pojkar och flickor vill sitta i knät eller bli tröstade är mer utifrån individ än kön.

---

²⁸ Interaktion genom bemötande och bekräftelse förtydligas i observationsstödet i bilaga 4.

Förskolan erbjuder ofta ett likvärdigt stöd i vardagliga situationer

Vid tre fjärdedelar av de observerade förskolorna i Skolinspektionens granskning ger personalen stöd till flickor respektive pojkar i vardagliga situationer i lika stor utsträckning. Barn får stöd i samtliga situationer som observerats, och det sker i mycket hög grad vid måltidssituationer, i hall/tambur samt vid fri lek utomhus.

Stödet visar sig bland annat genom att barn får hjälp om de ber om det eller i förekommande fall när de inte ber om det. Barn tränas i att ta eget ansvar och att lära sig att hantera vardagssysslor eller att klä på och av sig själva. Ett gott exempel är en småbarnsavdelning där personalen vid en tambur-/hall-situation uppmanar barnen verbalt och med kroppsspråk, genom att peka på kläder och berätta att barnen kan börja med att ta på ärmen eller ett byxben först. Om ett barn försöker ta ner en sko från en hylla får barnet hjälp likaväl som ett barn som ber om sina skor, oavsett kön.

Vid intervjuer med några förskolechefer anger de att personalgrupperna har samtalat mycket om hur och när de hjälper barnen. En förskolechef uppger att de har reflekterat över om de hjälper barnen olika beroende av kön. Men de flesta förskolechefer säger att de upplever att barnen får hjälp utifrån behov, oavsett kön. Flertalet personal beskriver att det är viktigt att stödja "individerna". Vid intervjuer framkommer att övervägande del av personalen relaterar till att varje barn får stöd utifrån sina behov, ålder och allas lika värde. "Jag vet vilka jag kan begära lite mer av men det har fortfarande med person och inte kön att göra. Sedan kan det bero från dag till dag utifrån vilken dagsform barnet är i."

Vägledning behöver utvecklas

Granskningen visar att personalen vid ungefär hälften av förskolorna vägleder flickor och pojkar så att deras möjlighet att pröva olika miljöer och material breddas och varieras. Det är framför allt i den fria leken som barn generellt inte erbjuds att pröva olika miljöer och material så att de får möjlighet att utvecklas och breddar sina lekmönster och intressen. I dessa förskolor är det vanligt att barnen leker sina lekar med det material de själva väljer och har tillgång till.

Personal vid en del förskolor varierar gruppindelning för att möjliggöra provande av olika miljöer och ger stöd till barnen så att de provar olika platser att vara på. Skolinspektionen får vid dessa förskolor ta del av tillfällena då barngrupperna leker inomhus och att barnen i dessa situationer rör sig fritt mellan rummen, oberoende av kön. Vid flertalet tillfällen väljer barnen själva vad de vill sysselsätta sig med i de olika miljöerna. I hälften av förskolorna vägleder personalen i liten utsträckning barnen så att de byter rum eller till andra platser. Personalen uppmanar den plats som barnet själv valt snarare än att uppmanar barnen att variera.

Vid verksamhetsobservationerna utomhus tar Skolinspektionen del av hur flickor och pojkar leker med samma saker, de cyklar, kör runt med vagnar, gräver i sandlådan, leker med bollar, går balansgång, ibland tillsammans med andra barn och ibland ensamma. Barnen leker med material som är exponerat eller det material de önskar. Det förekommer också att pojkar och flickor huvudsakligen leker helt skilda lekar. Även om personalen, vid en del besökta förskolor, är uppmärksam på barnen i de olika leksituationerna finns det inga tillfällen då personalen medvetet för in nytt material i leken för att utveckla innehållet i den. I de här sammanhangen observerar Skolinspektionen inte heller situationer där personalen utmanar barnen i deras lek så att deras möjligheter att pröva olika miljöer och material breddas och varieras.

Det finns dock exempel där personal samspekar med barnen i den lek barnen initierar. Vid en av de besökta förskolorna rör sig personalen mellan de olika leksituationerna och interagerar i lika stor utsträckning med flickor och pojkar. Under den tid som Skolinspektionen observerar verksamheten får flickor och pojkar i lika hög grad hjälp med att ta fram nytt material till leken om de ber om det. Personal i en del förskolor vägleder däremot barnen aktivt så att de provar olika material som breddar barns lekmönster och intressen samt tillskriver olika material lika stort värde och attraktion.

Ett gott exempel sker under en utevistelse vid en av de besökta förskolorna där personalen vägleder både flickor och pojkar så att de får möjlighet att pröva, bredda och variera både olika miljöer och material. Barngruppen visar intresse för vatten och vad de kan göra med vatten. Detta uppmärksammar personalen och hämtar vatten för att sedan uppmuntra både flickor och pojkar att testa vad de kan göra med vattnet. De uppmuntras till att pröva att hålla vatten i rören som är uppsatta på gården, för att se vart vattnet kommer ut någonstans. Personalen erbjuder barn som inte vill leka med vattnet att istället leka i sandlådan med sand och vatten.

Det finns en stor variation i hur personal resonerar kring att bredda barns lekmönster och intressen. Vid en förskola säger personal att "det ligger i uppdraget att utmana barnen, det gör man i den mån som man hinner. I utmaningarna ligger bland annat att bredda för barn som till exempel aldrig ritar att de erbjuds prova". Det är dock vanligt att personal hänvisar till barnens egna intressen och behov med utgångspunkt att barn måste få välja, oavsett kön. Att lyssna in barns intressen och vad de vill är vanligt förekommande svar vid intervjuerna, genom att barn tillfrågas om "vad vill ni göra" eller "vill ni vara med här och leka". Personal uttrycker att det är viktigt att barnen får välja själva var de vill leka och att barns egna val är viktigt.

Förskolan erbjuder ofta olika aktiviteter som utvecklar barns förmågor och intressen

Ett annat område som Skolinspektionen granskat är om personal i förskolan erbjuder aktiviteter som ger både flickor och pojkar möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen. Granskningen har i huvudsak skett i den fria leken och vid vuxenledda aktiviteter. Vid dessa situationer erbjuder nästan alla förskolor barnen olika aktiviteter, exempelvis roll- och fantasilek, skapande verksamhet samt bygg och konstruktion. I de vuxenledda aktiviteterna finns det en stor variation av utbudet, men det är något mindre i den fria leken.

Exempelvis erbjuder en förskola barnen aktiviteter som barnen "droppar in i" då deras lust och nyfikenhet har stimulerats. Vid en observation utomhus dukar en i personalen upp material att måla med. Barnen blir nyfikna och det ena barnet efter det andra går fram och målar. Ett barn vill inte måla, men erbjuds att blåsa såpbubblor istället. Det finns dock förskolor som menar att barn gör vad de vill och "det är bara fantasin som begränsar". Granskningen visar att generellt får flickor och pojkar lika mycket utrymme och på en del förskolor löser man detta genom att de ibland har avprickningslistor, så att alla barn till exempel får dela ut frukt, leka vissa lekar etcetera.

Vid till exempel en förskola uppger personal att de är noggranna med den pedagogiska dokumentationen och det reflekterande samtalet utifrån hur dagen har gestaltat sig. De uppger att de aldrig missar om ett barn ständigt väljer bort en aktivitet, utan diskuterar då hur de ska kunna erbjuda aktiviteten på ett sätt som lockar. De säger också att de alltid skulle uppmärksamma om barnen börjar göra könsstereotypa – eller på annat vis stereotypa – val av aktiviteter. "Det är vår uppgift att leda dem vidare, bredda och utveckla deras intresse. Det gäller för var och en av dem oberoende av om de är flicka eller pojke, född i Sverige eller någon annanstans".

Det finns förskolor där de gör lekgrupper för att alla barn ska leka med varandra. "Det är viktigt att få barn som inte leker med varandra att leka med varandra, de får dock välja en aktivitet och ibland bestämmer vi även vilken lek de ska leka". Men det finns också förskolor där personal uttrycker att tillgången till lokaler begränsar möjligheten till ett varierat utbud av aktiviteter. Barns intresse är en viktig utgångspunkt och personal anger att de uppmuntrar de aktiviteter som barn vill göra.

Förskolans förutsättningar för jämställdhetsuppdraget

En viktig aspekt för att lyckas med jämställdhetsuppdraget är att huvudman och förskolechef inkluderar jämställdhetsuppdraget i ett dokumenterat systematiskt kvalitetsarbete. Förskolechefen ska också inkludera jämställdhetsuppdraget i sitt pedagogiska ledarskap. Vidare ska förskolechefen säkerställa

att det ges gemensam kollegial tid för reflektion och att personalen kritiskt granskar sina värderingar, föreställningar och förhållningssätt. Personalen ska ha kompetens och ges kompetensutveckling så att de, på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet, kan arbeta med uppdraget. Enlig förarbetena till skollagen ska all pedagogisk personal medverka i arbetet, och läroplanens mål och uppdrag ska vara kända och tolkade av all personal.²⁹ Förskolans miljö ska vara utformad för att motverka traditionella könsmonster och könsroller och förskolans material ska vara anpassat för uppdraget.

Granskningen visar i huvudsak:

- De flesta granskade huvudmän och förskolechefer ger inte tillräckliga förutsättningar för arbetet med att motverka traditionella könsmonster och könsroller.
- Flertalet huvudmän och förskolechefer inkluderar inte förskolans jämställdhetsuppdrag i det systematiska kvalitetsarbetet.
- Flertalet förskolechefer inkluderar inte jämställdhet i det pedagogiska ledarskapet. Det saknas stöd i form av kompetensutveckling som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet samt reflektionstid som inkluderar jämställdhetsuppdraget.
- Drygt två tredjedelar av personalen är inte förtrogen med och har inte gemensamt tolkat jämställdhetsuppdraget i förskolans läroplan.

Jämställdhetsuppdraget behöver inkluderas i det systematiska kvalitetsarbetet

Knappt en fjärdedel av huvudmännen inkluderar jämställdhetsuppdraget i det systematiska kvalitetsarbetet.³⁰ Detsamma gäller förskolecheferna.

Styrning av jämställdhetsuppdraget

Genomgång av de dokument som huvudmännen insänt till Skolinspektionen inför besöket visar att knappt en fjärdedel av dem har mål där förskolans jämställdhetsuppdrag ingår. Flera företrädare för huvudmännen hänvisar vid intervju till förskolornas likabehandlingsplaner eller säger att de förutsätter att förskolorna arbetar med jämställdhet och att jämställdhetsmålen enligt likabehandlingsplanen³¹ på dessa sätt uppnås. Företrädare för en huvudman säger att "förutsättningar finns i likabehandlingsplanen och det har inte framkommit att man inte skulle kunna jobba med jämställdhet inom ramen för likabehandlingsplanen." Det är heller inte ovanligt att företrädarna för huvudmännen hänvisar till att kommunen har jämställdhetsmål, men vid närmare genomlysning är dessa i de flesta fall personalpolitiska.

Flertalet huvudmän har inte tydliggjort läroplanens jämställdhetsuppdrag, och det stora flertalet av intervjuad personal har inte kännedom om det finns mål på huvudmannanivå "det vet vi inte" eller "det känner vi inte till". Men det finns också exempel på personal som beskriver att de upplever att de har kunskap om huvudmannens mål, "eftersom nämnden inte specificerat jämställdhet som mål utan istället fokuserar på målen i likabehandlingsplanen, så upplever vi att de är intresserade av demokrati-frågor".

Ett gott exempel på en huvudman som inkluderar jämställdhetsuppdraget i det systematiska kvalitetsarbetet är en som bland annat tagit fram och beslutat om mål för verksamheten. Målen handlar om likvärdighet, jämställdhet och barns inflytande. Både förskolans förskolechef och personal bekräftar i intervju att de är väl medvetna om att huvudmannen har jämställdhetsmål och att det är en del i förskolans systematiska kvalitetsarbete. Företrädaren för huvudmannen uppger att verksamheterna i kommunens styr- och ledningsfilosofi ska ta fram eller arbeta med olika aktiviteter för att uppnå de

²⁹Prop. 2004/05:11

³⁰ SKOLFS 2012:98

³¹ SKOLFS 2012:10, avsnitt 7.

förväntade effekterna. Alla förväntas sträva mot samma mål, men det kan vara olika typer av aktiviteter för de olika förskolorna.

Inför Skolinspektionens regelbundna tillsyn eller denna granskning har några huvudmän arbetat fram strategier för jämställdhet. "Nu har kommunen arbetat fram en jämställdhetsstrategi för jämställdhetsarbetet för alla verksamheter där förskolan ingår". En huvudman har tagit fram ett årshjul, där det även ska samlas in enkäter från förskolans föräldrar och jämställdhetsfrågor planeras att föras in i enkäten. Tanken är att jämställdhetsarbetet ska lyftas fram eftersom de tidigare inte haft några specifika jämställdhetsmål. Men det finns också företrädare för huvudmän som hänvisar till äldre satsningar, "vi hade ett jämställdhetsår 2010–2011", vilket samtidigt är ett exempel på ett arbetssätt där jämställdhetsuppdraget är ett projekt snarare än en process.

Uppföljning, bedömning och utveckling

Ett fåtal huvudmän följer upp resultatet av jämställdhetsarbetet och gör en analys. Det finns huvudmän som genomför detta arbete genom att ta fram kvalitetsrapporter där jämställdhetsaspekter ingår. Verksamhetscheferna bjuds sedan in till nämnden och berättar om berörd förskolas arbete. En förskola skriver sina utvärderingar i ett system, där huvudmannen kan följa förskolans mål och arbete. Företrädaren för denna huvudman menar att strategin är bra eftersom den är överskådlig och enkel att ta till sig för alla i kommunens verksamheter. En huvudman berättar att de "gör kvalitetsdjupdykningar där barn, föräldrar, personal och ledning träffas och sedan återkopplar till en kvalitetsnämnd". Jämställdhet och genusfrågor är ett stående inslag både i nämnden och i en föräldraenkät. Det finns dock personal som hävdar i intervjun att jämställdhet som område "inte följs upp eftersom det inte finns några specifika jämställdhetsmål på huvudmannanivå".

Ett fåtal huvudmän genomför och dokumenterar nödvändiga åtgärder avseende jämställdhetsuppdraget. En förekommande åtgärd är bland annat att några huvudmän anställt genuspedagoger med uppdrag att kompetensutveckla personalen. I en kommun har en genuspedagog ett tidsbegränsat uppdrag med att samtala med politiker, nämnd och förvaltning om jämställdhetsfrågor. Det finns också huvudmän som har satsat på kompetensutveckling, "förra året var det en föreläsning om jämställdhet som vände sig till all personal."

Ledning av jämställdhetsuppdraget

Förskolecheferna har i sin tur ett uppdrag att synliggöra jämställdhetsmålet i förskolans värdegrund samt jämställdhetsuppdraget enligt läroplanen. Det är emellertid en liten andel av de intervjuade förskolecheferna som har synliggjort jämställdhetsuppdraget och förankrat det i verksamheten. De flesta förskolechefer hänvisar till förskolans likabehandlingsplan, arbetet med alla barns lika värde eller inflytande. Det finns dock goda exempel, som en förskolechef som beskriver att jämställdhetsuppdraget är en del av förskolans systematiska kvalitetsarbete. Förskolechefen menar att de hade identifierat jämställdhetsuppdraget som ett utvecklingsområde eftersom detta framkommit i uppföljning och utvärdering av verksamheten. Personal uppger att "jämställdhet är ett prioriterat mål från huvudmannen och förskolechefen har förankrat det via genuspedagoger". Arbetet startade med en kartläggning samt med en genusgrupp som diskuterade förhållningssätt, material etcetera.

Uppföljning och analys av resultatet av jämställdhetsarbetet på förskolenivå samt planering för fortsatt utveckling, genomförs endast av ett fåtal förskolechefer. Vid en förskola uppger både personal och förskolechef att arbetet utgår från läroplanens mål och dokumenteras i en handlingsplan. Varje månad lämnar arbetslaget in en rapport utifrån handlingsplanen och sedan arbetar de utifrån en bedömningsmatris och utvärderar arbetet. I flertalet/flera verksamheter hänvisar däremot personal och förskolechefer till uppföljning av likabehandlingsplan på frågan om hur de uppfattar att förskolechefen följer upp jämställdhetsarbetet.

Förskolechefen behöver inkludera jämställdhet i det pedagogiska ledarskapet

Den kollegiala tiden för reflektion kring jämställdhetsuppdraget behöver öka

Personal vid knappt en fjärdedel av de granskade förskolorna upplever att den tid som ges för gemensam reflektion är kopplad till fördjupad kunskap om jämställdhet. Generellt har flera förskolor reflektionstid exempelvis enskilt, under arbetslagets planeringstid eller vid arbetsplatsträffar, men oftast är inte jämställdhetsuppdraget inkluderat. En vanlig kommentar i intervjuer med personal är ”nej, det har inte varit fokus på jämställdhet utan det har varit fokus på annat”.

Ett fåtal personal beskriver att förskolechefen ger personalen gemensam kollegial tid för reflektion kring jämställdhetsuppdraget. Den mest frekventa mötesformen är arbetsplatsträffar. Förskolechefer och personal beskriver att ”arbetsplatsträffarna är forum för att diskutera jämställdhetsuppdraget, men att detta även sker avdelningsvis på förskolorna”. Personal berättar att vid dessa tillfällen deltar förskolechefen för att ta del av hur personalen arbetar samt tänker kring jämställdhet och läroplansuppdraget. Vid några andra förskolor uppger personal att de har genusgrupper som består av pedagoger på förskolan tillsammans med personal från andra förskolor. Vid en av dessa förskolor syftar gruppen till att öka medvetenheten bland annat hos personal och föräldrar för att utveckla verksamheten utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Det finns dock förskolor där jämställdhetsuppdraget är inkluderat i reflektionstiden. Där resonerar personal att även om de anser sig vara reflekterande kommer det fram nya saker som de behöver bli mer medvetna om. Det är viktigt för dem att delge varandra sina ståndpunkter. Bland annat har några studerat filmer tillsammans och diskuterat hur de tänker kring innehållet. Vid några förskolor nämner personal också i det sammanhanget att de arbetar utifrån, eller har en ambition att arbeta utifrån, ett normkritiskt förhållningssätt.³² I denna granskning uttrycker flertalet förskolechefer och personal att de behandlar alla barn lika och att de har samma krav på pojkar och flickor eftersom de inte ”ser” dem utifrån kön. För att ”minimera att könsblindhet styr verksamheten” säger personal vid en förskola att de pratar om sina värderingar och vad de som personer har med sig för referensramar. De arbetar också med ”case” kopplat till ordet ”hen”. Deras inställning är att de alltid behöver tänka normkritiskt och därför har de tagit hjälp av externa genuspedagoger.

Personalen är i behov av kompetens på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet

En fjärdedel av den personal som ingått i granskningen upplever/uppfattar att de har kompetens att på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet³³ motverka stereotypa könsroller. Inom denna grupp har en del av personalen fått utbildning i genus och en del av personalen beskriver att de har erhållit sin kompetens via utbildning i likabehandlingsarbetet. Både intervjuer och personalens självvärdering visar att ett endast fåtal personal upplever att de får den kompetensutveckling som krävs för att genomföra jämställdhetsuppdraget. En del personal beskriver att de har fått sin kompetens kring jämställdhet inom sin grundutbildning och några säger att de har fått kompetensutveckling inom ramen för sin nuvarande tjänst eller tidigare jämställdhetsinsatser.

Vid intervjuer i förskolan framkommer att de vanligaste kompetensutvecklingsinsatser som personalen deltagit i är föreläsningar, litteratur, film och utbildning i normkritiskt förhållningssätt. Vid några förskolor berättar personal om handledning av genuspedagoger samt tidigare deltagande i jämställdhetsprojekt/-satsningar. Personal och förskolechefer i granskade förskolor talar om artiklar i facktidningar,

³² Skolverket definierar normkritiskt förhållningssätt med att synliggöra och problematisera rådande normer, och den egna positionen/utgångspunkten, det vill säga att reflektera över vilka normer, värderingar och privilegier man själv är bärare av, och huruvida de kan förändras, i en ständig strävan efter att uppnå jämlika relationer.

³³ 1 kap. 5 § 3 stycket skollagen (2010:800)

föreläsningar och litteratur av forskare inom jämställdhetsområdet. Personal anger på så sätt att de har kännedom om forskningsresultat inom ämnet.

Granskningen visar att flertalet personal generellt upplever att kompetensutvecklingsinsatserna inte har berört jämställdhet. Det är ganska vanligt att personal svarar att "nej, inte om jämställdhet eller genus men mer om...". Personalens självvärdering överensstämmer med hur personal beskriver kompetensutveckling i intervjuerna. Företrädare för huvudmän och förskolechefer uppger att personal har fått kompetensutveckling bland annat inom värdegrund, demokratiuppdrag, barnkonventionen och likabehandling.

Läroplanens jämställdhetsuppdrag behöver synliggöras och gemensamt tolkas

Vid drygt en tredjedel av förskolorna uppger personal och förskolechefer att läroplanens uppdrag och mål för jämställdhetsarbetet är kända och tolkade av all personal på förskolan. Flertalet har svårt att beskriva läroplanens jämställdhetsuppdrag och koppla till den praktiska verksamheten.

Flertalet personal i granskade förskolor, förskolechefer och huvudmän pratar engagerat om att förskolans värdegrund är ett förhållningssätt som ska genomsyra all undervisning samt alla aktiviteter och är således en grund i den dagliga pedagogiska verksamheten. Personalens utgångspunkt är att de arbetar med alla likas värde och att det genomsyrar verksamheten. De menar att på så sätt uppfyller de läroplanens uppdrag och mål om jämställdhet. Förskolechefer och personal uppger att de har en verksamhet som är i enlighet med läroplanens mål. "Vi utgår ifrån *normer och värden* och alla barns lika värde" eller att de har "likabehandlingsplan och att där ingår jämställdhet".

Skolinspektionen möter genomgående en uppfattning hos personal och förskolechefer att de arbetar jämställt. De uppger i intervjuer att jämställdhet bland annat råder i bemötandet genom att de möter varje barn som individ och inte utifrån ett kön. Flertalet personal menar att de möter alla barn lika och "ser barnen som individer och inte som pojke eller flicka". Vid till exempel en förskola uttrycker personal det på följande sätt: "Att man ska behandla dem som individer. Jag tror att vi är jämställda. Vi känner barnen och vet vad de behöver och har en tanke".

När personal beskriver sitt bemötande av flickor och pojkar så uttrycker de ofta att de arbetar med alla barns lika värde, enligt förskolans värdegrundsuppdrag i skollagens portalparagraf.³⁴ Men generellt vid intervjuer så hänvisar de inte uppdraget avseende alla barns likas värde till läroplanens specifika jämställdhetsuppdrag samt till hur de ser på flickor och pojkar, deras egenskaper och val av aktiviteter.

Flertalet förskolechefer och personal har inte reflekterat kring exempelvis innebörden av könsroller och könsmonster och vad det betyder i och för förskolan. Flera av förskolornas personal uttrycker att de inte har funderat på detta innan Skolinspektionens granskning av jämställdhetsarbetet. Det finns dock ett fåtal personal och förskolechefer som kopplar begreppet *motverka traditionella könsmonster och könsroller* till att det innebär normer för vad som anses vara kvinnligt respektive manligt, och att alla har samma möjligheter och rättigheter oavsett kön. Det finns även några personal som säger att begränsa stereotypa könsroller innebär att "de har ett uppdrag att bredda könsrollerna för alla oavsett kön".

På de flesta förskolor har personal svårt att beskriva en gemensam bild av hur jämställdhetsuppdraget ska bedrivas utifrån läroplanen, men det finns tankar om personalens egen roll som förebild i relation till läroplanens skrivningar. Flertalet personal uppger "vi är förebilder och barn gör som vuxna gör, inte som vi säger. Vi ska vara med i deras lekar och inte bara vara med flickor som ritar. Vi går in och leker med bilar och visar att vi leker med allt". En förskolechef menar att "vara förebild utifrån den identitet man har – det är svårt, men oavsett vilken könsidentitet man har handlar det om vilken förmåga man har att visa vem man är. Förskolans kvinnodominans påverkar förhållningssätt och planering". Samma

³⁴ 1 kap. 5 § skollagen (2010:800), Lpfö 98/2016 s. 4

förskolechef anser att det därför är viktigt att diskutera hur de vuxna i förskolan förhåller sig i planering och genomförande av olika aktiviteter.

Det finns några personal och förskolechefer som uppger i intervjuerna att det finns en motstridighet vad det gäller uppdraget. De uppger att det är märkligt att läroplanen använder ordet "motverka" när det egentligen handlar om att de ska erbjuda en bred variation av förhållningssätt, aktiviteter, miljö och material. De menar vidare att läroplanen inte heller ger någon anvisning om vad detta kan innebära.

Flertalet personal berättar att inflytande är ett prioriterat område eller nyligen har varit det. Det finns personal som uttrycker att de måste erbjuda barn alla möjligheter de som personal har och att personalen inte ska påverka barns val av vad de vill leka med eller vem de vill leka med. "Det är viktigt att vi är medvetna och att vi erbjuder barnen aktiviteter och material efter deras intressen och önskemål, det vill säga främja barns inflytande." Men det finns också exempel på personal som uttrycker att inflytande och jämställdhet är integrerade med varandra, "vi har jobbat mycket med barns inflytande så man tänker även på jämställdhetsuppdraget".

Personalen vid flertalet förskolor arbetar utifrån att barns fria val och inflytande är viktigt. Vid verksamhetsobservationer i en förskola tillåter personalen pojkar att hålla sig längre ifrån de vuxnas delaktighet vid den fria leken. Pojkarna leker i ett annat rum och en vuxen befinner sig utanför vid ingången. Leken pågår en längre stund och den vuxne säger något till pojkarna då ljudnivån i rummet blir högre. I ett annat rum sitter samtidigt flera flickor och en vuxen på golvet och leker. Den vuxne är aktiv i leken genom att leka med i leken och leder den vidare. Vid flertalet intervjuer berättar personal att de inte kan påverka vilka barn de har och att barn leker med olika barn. Oftast menar förskolecheferna att barn ska få bestämma i den fria leken och en förskolechef uttrycker bland annat att vederbörande har tänkt att "man ska motverka traditionella könsmonster, men samtidigt ska barnen få vara delaktiga och ska få bestämma i/om sin lek. Vilket kanske strider mot det som läroplanen säger, men barnens intresse är viktigare".

Miljö och material är ofta variationsrikt

Skolinspektionens granskning visar att drygt två tredjedelar av förskolorna har en miljö som är utformad och material som är anpassat så att det kan sägas motverka stereotypa könsmonster och könsroller. Men ett antal förskolor har inte tillgång till en god miljö med variationsrik miljö och material. Det finns också förskolor med ett litet utbud av material, vilket också påverkar pojkars och flickors möjlighet till att utmanas i befintliga könsmonster och könsroller. Avsaknad av material erbjuder färre tillfällen till lek, fantasi, rollek, skapande, experimenterande, bygg och konstruktion, språk och kommunikation.

Flera förskolor har en miljö både inom- och utomhus som är inredd så att den ger möjligheter för både flickor och pojkar att bredda sina förmågor och intressen. De flesta förskolors miljö tilltalar barns olika intressen. Det stora flertalet förskolor har rum och väggar som inte är könskodade. Bland annat har förskolorna exponerat material och bilder som visar ett representativt antal aktiva flickor och pojkar, som deltar i förskolans aktiviteter.

En god och variationsrik miljö gestaltas på en förskola där besökt avdelning har tillgång till fyra rum. Samtliga rum är organiserade med olika aktivitetshörnor, där några av rummen fungerar som matsalar. Rummen i avdelningen är inredda och används för olika aktiviteter såsom skapande, bygg och konstruktion, rollek, bokläsning och samling. I ett av rummen, som delas mellan förskolans alla avdelningar, finns tillgång till bland annat film/IKT-utrustning, musik, rollek och en motorikhörna. Utomhus har förskolan en stor gård som är gemensam för alla avdelningar på förskolan. Gården består av bland annat sandlådor, rutschkanor, klätterställningar, gungor, flera balansbanor, affär, kojor och samlingsplatser som inrymmer stafflier och en sensomotorisk hörna.

De flesta förskolor är utrustade med material som är anpassat så att det ger barn möjlighet att bredda förmågor och intressen. Ett exempel på en förskola som har ett anpassat material är en förskola som har tillgång till fem rum. I ett av rummen finns lekmaterial riktat till yngre barn samt en stor koja med kuddar och filtar. Det är också utrustat med ett mångsidigt utbud av dockor. Ett annat rum innehåller ett mycket varierat utbud av lekmaterial riktat till äldre barn. I ett annat rum, som främst de yngre barnen använder, står en stor leksaksbil som barnen kan sitta och leka i, samt en hylla med främst olika konstruktionsmaterial samt fordon. Det finns även inslag av olika smågubbar och hästfigurer. Ett mindre avgränsat utrymme är utrustat med material för skapande verksamhet. Det finns två lekrum som de äldsta barnen använder som innehåller ett varierat utbud av lekmaterial för exempelvis skapande, rollek, konstruktion och spel. Personal vid besökt förskola menar att de flyttar material och ändrar kontinuerligt i rummen efter behov och intresse. När bland annat barnen inte visar intresse för ett material introducerar personalen ett nytt eller byter material mellan rummen, vilket Skolinspektionen också noterar vid besöket. Förskolans urval av utklädningskläder är tillgängligt och mångsidigt med både traditionella och könsneutrala inslag, såsom exempelvis olika djur samt Pippi-, clown-, indian- och tyllkläder. Skolinspektionens kartläggning av förskolans böcker visar att bokbeståndet erbjuder barnen ett åldersanpassat och varierat utbud av böcker. Huvudkaraktärer och tematik är varierade. Böckerna är placerade tillgängliga för barnen i olika rum och för olika åldersgrupper.

Vid de besökta förskolorna berättar flertalet personal att det är viktigt med en variationsrik miljö och material. De säger att alla barn ska erbjudas en likvärdig miljö och material samt att alla barn ska få leka med allt. Det finns personal som uttrycker att de har planerat utifrån ett jämställdhetsperspektiv, men det finns också förskolor där könsperspektivet inte funnits med vid planering av den fysiska miljön. Flertalet i personalen beskriver den fysiska miljön med utgångspunkt i att "alla barn ska få leka med samma saker lika mycket" eller att det ska "visas lika mycket bilder på pojkar och flickor".

Avslutande diskussion

Det finns ett stort och fantastiskt engagemang för den pedagogiska verksamheten i de flesta förskolor som Skolinspektionen besökt. Bland annat så arbetar de flesta förskolor med att erbjuda barn likvärdiga möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen, framförallt utifrån att alla barn är lika mycket värda. Men granskningen visar också att personal inte i tillräcklig grad lyfter in köns- och genusperspektiv³⁵, som en aspekt på hur verksamheten ska utformas. Bakgrunden till denna granskning är att forskning och utredningar har visat att det finns en risk att ett omedvetet jämställdhetsarbete reproducerar könsstereotypa föreställningar och kan öka dessa, istället för att de blir väl synliga och problematiserade. De pekar också på att normer och föreställningar kring jämställdhet börjar formas tidigt. Normer och föreställningar kan få konsekvenser för val av utbildning och eventuellt också för kommande yrkesval och villkor i arbetslivet.

Arbetet med jämställdhet och demokratiska värden är en viktig förutsättning för att klara förskolans lärandeuppdrag och förbereda för skolan och den omvärld barnen befinner sig i. Denna kvalitetsgranskning visar att det finns några kvalitetsbärande aspekter som behöver utvecklas både på förskole- och huvudmannanivå. Det handlar bland annat om att personalens förhållningssätt, framför allt vid vägledning i den fria leken. Men det handlar också om att huvudmän och förskolechefer behöver inkludera jämställdhetsuppdraget i det systematiska kvalitetsarbetet och att personalen är i behov av djupare reflektion och kunskap. Dessutom behöver personalen bli mer förtrogen med jämställdhetsuppdraget i förskolans läroplan.

Viktigt med ett förhållningssätt och vägledning som kopplas till jämställdhetsuppdraget

Personalens förhållningssätt och bemötande är precis som i skolan en av de viktigaste kvalitetsbärande aspekterna.³⁶ Barn har enligt läroplanen för förskolan rätt till ett likvärdigt bemötande och ska få möjlighet att pröva och utveckla sina förmågor, kunskap och intressen. Det handlar om vilka förväntningar de vuxna har på flickor respektive pojkar och hur de bemöts i olika situationer.³⁷ Förskolans jämställdhetsarbete handlar om att sätta barnen i fokus så att de får möjlighet att utvecklas och bredda sina lekmönster och intressen.³⁸

På ett ytligt plan i de observationer som gjorts har inte Skolinspektionen kunnat se annat än att i flera förskolor har personalen en likvärdig interaktion med barn, som håller lika god kvalitet oavsett om det är en pojke eller flicka som bemöts. Förhållningssättet bygger på grundläggande demokratiska värderingar och genomsyrar den pedagogiska vardagen såväl i undervisningen som i aktiviteter.³⁹ Men enligt forskning och utredningar präglas förskolan fortfarande av könsstereotypa förväntningar på barn, och som verkar mycket svåra att ändra på. Forskare inom förskolans jämställdhetsområde belyser att förskolans förväntningar på barn är könsrelaterade, vilket bland annat kan visa sig i vardagliga situationer.⁴⁰ Forskning visar bland annat att pojkar får mindre avancerade språkliga utmaningar oavsett behov.⁴¹ Trots läroplanens ambition så lyfter forskare fram att förskollärares förhållningssätt sätter gränser för barnen, vilket styr hur de uppfattar sina möjligheter att vara. Granskningen visar dock att vid flertalet förskolor finns inte ett medvetet genusperspektiv vid genomförande av aktiviteter, planering av miljö och material eller i samtal om förhållningssätt. En vanlig kommentar vid intervjuer med personal är att de inte arbetar specifikt med jämställdhet utan med allas lika värde. "Vi har inte jobbat särskilt med jämställdhetsuppdraget utan med likabehandlingsarbetet. Allas lika värde är viktigt för oss

³⁵ Kön och genus definieras på s.9

³⁶ SOU 2010:183

³⁷ Utbildningsdepartementet 2010

³⁸ Utbildningsdepartementet 2006

³⁹ Skolverket, 2013

⁴⁰ Eidevald, C. 2009

⁴¹ Eidevald, C. 2009

att arbeta med". Skolinspektionen anser att alla delar i värdegrundsuppdraget är viktigt, men att jämställdhetsarbetet kräver en medveten och aktiv handling utifrån läroplanens specifika skrivningar om jämställdhet.

Ett annat påtagligt resultat i denna granskning är att många förskolor i mindre omfattning vägleder flickor och pojkar så att deras möjlighet att pröva olika miljö och material breddas och varieras. Verksamhetsobservationerna visar att personal inte använder möjliga tillfällen till att medvetet föra in material eller utmana barn i deras lek. Barn leker oftast sina lekar i den miljö samt med det material de har tillgång till, framför allt i den fria leken. Detta trots att läroplanen för förskolan betonar att barn ska få utveckla sina förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsmonster och könsroller.⁴² Men läroplanen föreskriver också att barns behov och intressen bör ligga till grund för utformningen av den pedagogiska verksamheten.⁴³ I denna granskning värderar förskolans personal ofta barns fria val, det vill säga inflytande, som viktigt och styrande för verksamheten och då ser man kanske inte alltid att jämställdhetsuppdraget indirekt nedprioriteras eller inte beaktas. Skolinspektionen noterar att personal känner att de antingen måste göra det ena eller det andra. Denna bild bekräftar också forskare⁴⁴ som menar att för förskolans personal är det viktigt att barn får välja eftersom de då också får vara delaktiga. Forskningen konstaterar vidare att det tycks finnas en rädsla för att om vuxna styr innebär det att barnen blir mindre delaktiga, barns fria val förknippas oftast med att förskolan har ett uppdrag att utgå ifrån barns intressen och egna val. Forskningen visar vidare att om vuxna inte vägleder i leken så befäster förskolan traditionella könsroller.⁴⁵ Skolinspektionen anser att lek är viktigt och barns inflytande är ett angeläget mål i läroplanen, men att detta måste kombineras med jämställdhetsuppdraget. Det sker genom att barnen i förskolan erbjuds många olika sätt att göra aktiviteter och att vara på, vilket ger en möjlighet till flera olika val. Många valmöjligheter ger ökade förutsättningar för barnen att bredda sina lekmönster, bland annat utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Skolinspektionen menar att vuxnas positioner/erfarenheter och betydelse som förebilder har inverkan på jämställdhetsuppdraget och kan påverka barnens villkor. Skolinspektionen bedömer att det finns en risk med att en stor del av den fria leken överläts till barns egna intressen och val genom att redan resursstarka flickor respektive pojkar blir mer förberedda än resurssvaga barn. Det finns anledning till att reflektera kring på vilket sätt förskolan bidrar till att visa barn möjlighet till olika val som finns i förskolan och samhället.

Huvudmän och förskolechefer behöver bli bättre på att styra och leda jämställdhetsarbetet

Genomgående ges inte besökta förskolor tillräckliga förutsättningar för att bedriva en verksamhet som inkluderar jämställdhetsuppdraget då huvudmän och förskolechefer inte inkluderat jämställdhetsuppdraget bland annat i det systematiska kvalitetsarbetet. Skolinspektionen konstaterar att det generellt i besökta förskolor finns ett engagerat arbete kring barns lika värde och likabehandling, som huvudmän och förskolechefer skulle kunna bygga vidare på genom att sätta tydliga mål för jämställdhetsarbetet, och sedan följa upp dessa och sätta in relevanta åtgärder.

Styrning och ledning av förskolan är viktigt för att bland annat tydlig- och synliggöra⁴⁶ förskolans jämställdhetsuppdrag. De är så att säga garantier för att personal får stöd i hur läroplanen ska tolkas. Granskningen visar att de flesta företrädarna för huvudmännen, förskolechefer och personal är väl medvetna om den demokratiska delen av uppdraget. Men läroplanens specifika jämställdhetsuppdrag beaktas inte i övergripande dokument, arbetssätt och kompetensutveckling. Skolinspektionen menar

---

⁴² Lpfö 98/2016, s. 5

⁴³ Lpfö 98/2016, s. 12

⁴⁴ Doverborg, E., Pramling, N. & Pramling Samuelsson, I. 2013

⁴⁵ Rantala, A. 2016

⁴⁶ 4 kap. 3§ skollagen (2010:800)

att konsekvensen av bristande styrning och ledning kan innebära att jämställdhetsarbetet sker punktvis eller helt stannar upp. Det kan också medföra att personalen tidvis inte alls eller i mindre utsträckning kritiskt granskar sina egna värderingar, förhållningssätt och föreställningar om kön. Det riskerar också att bli något som "vissa" driver på egen hand istället för att det genomsyrar hela verksamheten. Utrymmet för att könsstereotypa föreställningar reproduceras och kan tillta.

Delegationen för jämställdhet i förskolan⁴⁷ betonar att om jämställdhetsarbetet ska bli framgångsrikt och bestående är det viktigt med engagemang både på huvudmanna- och förskolenivån. Likaså lyfter huvudmännens expertråd för skolutveckling⁴⁸ fram ledarskapets betydelse på alla nivåer från personal i förskola till politik; *vikten av en väl fungerande styr- och utvecklingskedja*.⁴⁹ Granskningen visar att endast enstaka huvudmän inkluderar jämställdhetsuppdraget i det systematiska kvalitetsarbetet och att de flesta företrädarna för huvudmännen menar att likabehandling är det samma som jämställdhetsuppdraget i läroplanen. Skolinspektionen anser att likabehandling är en viktig del i värdegrundsuppdraget och att det finns jämställdhetsmål som är specifika, vilket huvudmännen behöver beakta.

Personalen är i behov av fördjupad reflektion samt kunskap

Jämställdhetsarbetet ska genomsyra förskolans verksamhet och förskolechefen har en nyckelroll, men samtliga inom förskolan har ett ansvar för jämställdhetsarbetet. Förskolechefens ansvar är att bland annat att inkludera jämställdhet i det pedagogiska uppdraget. Forskning visar dock att det är svårt för personal att hitta tid för utvecklingsarbete samt att intresset för den kunskapsutveckling som skett på förskolan är svagt såväl inom kommun som bland förskolechefer.⁵⁰ Granskningen visar att tre fjärdedelar av förskolans personal ser ett behov av reflektionstid, men det är inte ovanligt att denna väljs bort eller att den inte innehåller aspekter på jämställdhetsuppdraget. Flertalet personal uttrycker att "jämställdhetsarbetet väljs bort under reflektionstiden". Både forskning och utredningar pekar på vikten av att personalen granskar förhållningssätt och relationer som en viktig del i förändringen av könsmodellerna i förskolan.⁵¹ En förutsättning för att förstå varför förhållnings- och arbetsättet måste förändras är bland annat att observera sig själv, kritiskt granska sina värderingar och reflektera.⁵² Skolinspektionen menar att personal behöver tid för att omsätta läroplanens mål i det praktiska arbetet, vilket kräver möjlighet till att reflektera om jämställdhetsuppdrag och förhållningssätt.

Förskolans personal är en viktig resurs i arbetet med jämställdhet. Personalens engagemang för uppdraget, kunskap om både läroplansmål och jämställdhetsuppdrag samt genus är viktiga kvalitetsbärande faktorer. Trots att förskolans personal enligt läroplanen⁵³ och skollagen⁵⁴ kontinuerligt ska få den kompetensutveckling som krävs för att professionellt kunna utföra sin uppgifter, så är det många i personalen som upplever att de inte har tillräcklig kunskap och kompetens. Granskningen visar att kompetensutvecklingsinsatser generellt inte har innehållit något specifikt kring jämställdhet. Personalen är mycket medveten om bristen på kunskapsinhämtning, vilket även personal var för tio år sedan. Delegationen för jämställdhet konstaterade då att det fanns ett intresse för jämställdhet och kunskap om genus och jämställdhet samt praktisk genuspedagogik.⁵⁵ Men både Skolinspektionen, i denna granskning, och även Delegationen för jämställdhet noterar att det är få kommuner som satsar på

⁴⁷ SOU 2004:115 och SOU 2006:75

⁴⁸ Expertrådet består av arbetsgivare- och intresseorganisationen Sveriges kommuner och Landsting och Friskolornas riksförbund

⁴⁹ <https://skl.se/download/18.70aae65915385321fb070fe0/1459759366111/Expertr%C3%A5det+slutsatser+och+rekommendationer+20160403.pdf>

⁵⁰ Gillberg, C. 2009

⁵¹ Heikkilä, M. 2015, Tallberg-Broman, I. m.fl. 2015

⁵² SKOLFS 2013:179

⁵³ Lpfö 98/2016, s. 16

⁵⁴ 2 kap. 25 § skollagen (2010:800)

⁵⁵ SOU 2004:115

kompetensutveckling och vidareutbildning inom jämställdhet, kön samt genusystem. Skolinspektionen anser att kompetensutveckling kan bidra till att tänkesätt förändras och att personalen förstår den verklighet de befinner sig i. Detta kan påverka barnens förutsättningar att utveckla olika förmågor och att få tillgång till många olika aktiviteter och upplevelser.

Flertalet av förskolans personal har svårt att redogöra för hur de bedriver jämställdhetsarbetet, vilket kan tyda på att jämställdhetsområdet är svårt att uppfatta i det praktiska arbetet. Delegationen för jämställdhet i förskolan noterar att man inte nödvändigtvis vid en första anblick i förskolan märker huruvida det finns ett medvetet genusarbete eller inte, för den som inte funderat så mycket på jämställdhetsuppdraget. Men de mönster som finns i samhället avspeglas oftast i förskolans könsstrukturer.⁵⁶ Jämställdhetsuppdraget förutsätter således både kunskap om omvärlden, genus och kön på en mer strukturell nivå. Jämställdhet och genusfrågor är kunskapsområden som innebär att förskolans personal även behöver förankring i teori och forskning för att kunna arbeta med dessa frågor på ett professionellt sätt. Personalens kunskap och kompetens om genus och jämställdhet samt vilja till förändring är av stor vikt för förskolans kvalitet.⁵⁷

En tänkbar orsak till en svag kunskapsbildning i förskolan inom genusområdet, som framkommer i intervjuer med personal, är bland annat bristande kunskap om könsmonster och genusfrågor samt avsaknad av tolkning av läroplanens jämställdhetsuppdrag. En påtaglig konsekvens om personalens kunskaper och kompetens kring jämställdhet är bristfällig kan bli att de utgår från sina personliga uppfattningar om kön istället för att utgå från kunskap och beprövad erfarenhet om lärande för jämställdhet.⁵⁸ Risken finns att personal omedvetet gör skillnad på flickor och pojkar (respektive kvinnor och män) och snarare förstärker stereotypa könsmonster, det vill säga utgår från personliga privata och inte professionella föreställningar.

Personalen behöver bli mer förtrogen med och gemensamt tolka förskolans jämställdhetsuppdrag

Kunskap om läroplanens jämställdhetsuppdrag kan bidra till att jämställdhetsarbetet sätts in i ett vidare sammanhang såsom övriga delar i demokratiuppdraget, hur samhället fungerar idag och hur vi önskar att det ser ut i framtiden. Som tidigare nämnts i denna rapport relaterar de flesta förskolor jämställdhetsuppdraget till alla barns lika värde, likabehandling eller inflytande och inte till läroplanens jämställdhetsuppdrag. Det finns personal som uttrycker "... ingenting om jämställdhet, vi har inriktat oss på allas lika värde". Skolinspektionens bild är att jämställdhetsuppdraget genomgående inte genomsyrar de granskade förskolornas verksamhet.

Granskningen visar att det finns en osäkerhet eller otydlighet i hur uppdraget i läroplanen ska tolkas och hur dessa sedan ska gestalta sig i verksamheten. Ofta beskriver personal och förskolechefer jämställdhetsuppdraget som synonymt med demokratiuppdraget, men få kopplar därutöver sina handlingar till förskolans specifika jämställdhetsuppdrag eller till kunskap om kön, genus och könsmaktsordning. Endast ett fåtal personal har reflekterat kring till exempel sina egna föreställningar om pojkar och flickor eller män och kvinnor. Samtidigt finns det forskning som exempelvis pekar på att barn möts av olika förväntningar och kommunikationsmönster beroende på kön och att till exempel "det självreglerande, självständiga och i de pedagogiska aktiviteterna initiativtagande barnet utgörs i hög grad av flickor, en position som också motsvaras av hög status".⁵⁹

En annan otydlighet som också lyfts fram av intervjuad personal är att de upplever att det finns en motstridighet i att använda ordet "motverka" i förhållande till att "bredda och variera". De menar att

⁵⁶ SOU 2006:75

⁵⁷ Prop 2004/05:11

⁵⁸ Skolinspektionen 2012

⁵⁹ Tallberg-Broman, I. 2015

begreppet motverka är negativt laddat och inte leder till utveckling, medan bredda och variera är positiva ord som leder till utveckling för barnen. Upplevelsen av otydligheten kan bidra till att många intervjuade har svårt att förklara vad jämställdhet i förskolan innebär. Forskare menar att begreppet motverka kan ha betydelse för hur personal uppfattar jämställdhetsuppdraget. Bland annat ställer forskarna frågan om det skulle få en annan innebörd om det stod att förskolan ska "främja många olika sätt att göra kön på" i stället för motverka traditionella könsmonster och könsroller.⁶⁰ Skolinspektionen anser att det är viktigt att förskolans personal är uppmärksam på att flickor och pojkar kan vara på många olika sätt, och att barnen i olika sammanhang får utvidgade upplevelser och uppfattningar om män och kvinnors faktiska möjligheter.

I några av de förskolor som i denna granskning bedömts arbeta medvetet och aktivt med jämställdhet, lyfter personal och förskolechefer fram att de bland annat arbetar med ett normkritiskt förhållningssätt. I dessa förskolor hänvisar ofta personal och förskolechefer till både jämställduppdraget enligt läroplanen samtidigt som de berättar om att de kritiskt värderar sitt förhållningssätt. Skolverket betonar vikten av ett normkritiskt eller normmedvetet arbetssätt i allt värdegrundsarbete. Hierarkier, värderingar och normer måste synliggöras och granskas om förskolan på ett trovärdigt sätt ska gestalta värdegrunden såsom till exempel allas lika värde och jämställdhet.⁶¹ Eftersom det endast är ett fåtal förskolor som visar ett aktivt och medvetet jämställdhetsarbete tyder granskningen på att det kan finnas ett värde i att undersöka vad effekterna blir av ett normkritiskt eller normmedvetet arbetssätt.

Personal och förskolechefer har oftast inte reflekterat och diskuterat kring vilket förhållningssätt och bemötande som krävs för att motverka stereotypa könsroller och könsmonster. Granskningen visar att flertalet intervjuad personal och förskolechefer inte har reflekterat eller diskuterat vad könsroller och könsmonster innebär för dem och för verksamheten. Det är ett fåtal som associerar arbetet till kunskaper kring makt, kön och personalens inlärdade normer, beteenden, förväntningar etcetera utifrån ett köns- och genusperspektiv. Ett oreflekterat arbetssätt kan leda till att personal ofta utgår från sina personliga uppfattningar om kön istället för att vara underbyggda med kunskap och beprövad erfarenhet om lärande för jämställdhet.⁶²

Det finns personal i granskningen som reflekterat kring jämställdhet utifrån ett strukturellt perspektiv, men vanligast är att det sker i ett individperspektiv. Jämställdhet speglar relationen mellan män och kvinnor, men också kunskap om de strukturer som gör att män och kvinnor bemöts olika. De generella samhällsnormerna påverkar alla, även arbetet i förskolan, vilket förskolan inte kan frikoppla sig ifrån. Om förskolans personal generellt hade relaterat till en strukturell nivå hade djupt liggande föreställningar och handlingsmönster blivit ifrågasatta och synliggjorda. Ett sådant förhållningssätt skulle kunna innebära att utvecklingsarbetet inom jämställdhetsområdet skulle kunna få konsekvenser i ett vidare sammanhang än enbart för enskilda individer. Det hade då blivit tydligare att all personal behöver delta i jämställdhetsarbetet och att förskolan behöver arbeta på många olika sätt så att barnen får tillgång till en verksamhet med mångfald och variation.

Jämställdhetsarbete handlar inte bara om personalens bemötande och förmåga att vägleda barn i olika miljöer och material, utan också om det finns förutsättningar i förskolans fysiska miljö och material.⁶³ Personal och förskolechefer har oftast olika skäl till att den fysiska miljön är utformad på ett visst sätt. Dels kan det handla om en pedagogisk inriktning, dels ekonomiska resurser och dels om personalens kunskap kopplad till jämställdhet. Generellt menar dock personal att alla barn, oavsett kön,

---

⁶⁰ Dolk, K. 2013, Eidevald, C. 2011

⁶¹ Skolverket, 2013

⁶² Skolinspektionen 2012

⁶³ Lpfö 98/2016, s. 8

ska ha tillgång till en likvärdig miljö och material. Forskning visar på att den fysiska miljön kan upprätthålla stereotypa föreställningar.⁶⁴ Det finns en risk om materialet inte är tillgängligt, exponerat och variationsrikt att barnen inte blir inspirerade och att deras möjlighet till att bredda sina förmågor och intressen begränsas.

Avslutning

Avslutningsvis visar resultatet av granskningen att det finns utvecklingsbehov på flera ansvarsnivåer avseende kunskap, både vad gäller jämställdhetsuppdraget i läroplanen och teoretisk kunskap. Personal i förskolan behöver kunskap för att kritiskt kunna reflektera professionellt utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Den här granskningen visar att personalens ambition är att alla barn bemöts som individer, barnens egna behov eller alla barns lika värde. Flickor och pojkar uppmuntras oftast att göra samma saker i förskolans aktiviteter. De flesta förskolor har en relativt könsneutral miljö avseende material och dokumentation på väggarna. Arbetet kan betraktas med utgångspunkt i könsneutralitet. Det finns dock forskare som anser att det saknas en enhetlig idé om vad genus- och jämställdhetsarbetet innebär eller syftar till.⁶⁵ Skolinspektionen menar att det kan finnas en risk att stereotypa könsroller och könsmonster blir en styrande kultur i förskolan och att det bidrar till att skapa olika villkor för flickor och pojkar. Detta kan få konsekvenser för pojkars och flickors utveckling, uppfattade förmågor samt lärande som de får med sig in i skolan.

I den senaste jämställdhetsutredningen som överlämnades till regeringen under hösten 2015 konstateras att det finns många utmaningar kvar i samhället och där särskilt jämställd utbildning lyfts fram som viktig och i det sammanhanget tillskrivs även förskolan en betydelsefull roll då de jämställdhetspolitiska målen omfattar alla utbildningsformer.⁶⁶ Utredningen pekar ut att: "särskilt viktiga frågor att beröra i arbetet med målet jämställd utbildning är bl.a. skillnader i skolresultat mellan flickor och pojkar, könsstereotypa studieval, bristen på kunskapsideal för pojkar, studie-sociala frågor inklusive frågor om elevers psykiska hälsa, skolans demokratiska uppdrag, inklusive frågor om normer och normkritik, samt jämställda möjligheter till livslångt lärande."⁶⁷

Frågan är om förskolan fortfarande befinner sig i en brytningstid när det gäller syn på barn, lek, lärande och vilken roll förskolan har i utbildningssystemet och samhället. Barn idag lever i ett mångkulturellt informationsamhälle, i en globaliserad värld som ibland är ogripbar. Detta påverkar naturligtvis vilka kompetenser barnen behöver inför ett framtida samhälle.⁶⁸ Det krävs bland annat en hållbar utveckling där det enligt Unesco ingår ett långsiktigt och globalt framtidsperspektiv. Hållbarhet i detta sammanhang handlar om jämställdhet, jämlikhet och likvärdig utbildning.⁶⁹ Förskolan har således en viktig roll att bidra till dagens och framtidens samhälle ur ett jämställdhetsperspektiv.

---

⁶⁴ Eidevald, C. 2011

⁶⁵ Eidevald, C. 2011

⁶⁶ SOU 2015:86 s. 460

⁶⁷ SOU 2015:86 s. 460f

⁶⁸ Europaparlamentets och Rådets Rekommendation (2006/962/EG)

⁶⁹ Regeringskansliet: Svensk översättning av FN:s Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development (2015)

Referenser

- Dir. 2003:101 (2006). Kommittédirektiv. I Jämställdhet i förskolan: om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete: slutbetänkande (ss. 301-308). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Dolk, K. (2013). Bångstyriga barn, makt, normer och delaktighet i förskolan (doktorsavhandling). Ordfront förlag.
- Doverborg, E., Pramling, N. & Pramling Samuelsson, I. (2013). Att undervisa barn i förskolan. Liber.
- Eidevald, C. (2009). Det finns inga tjejbestämmare: Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek. Högskolan i Jönköping.
- Eidevald, C. (2011). Anna bråkar – att göra jämställdhet i förskolan. Liber.
- Europaparlamentets och Rådets Rekommendation, 18 december 2006, om nyckelkompetenser för livslångt lärande (2006/962/EG)
- Gillberg, C. (2009). Transformativa kunskapsprocesser för verksamhetsutveckling: en feministisk aktionsforskningsstudie i förskolan (doktorsavhandling). Institutionen för pedagogik, Växjö universitet.
- Heikkilä, M. (2015). Lärande och jämställdhet i förskola och skola. Liber.
- Karlsson, R. (2009). Demokratiska värden i förskolebarns vardag (doktorsavhandling). Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborgs universitet.
- Läroplan för förskola – Lpfö 98. Reviderad 2016.
- Ohrlander, K. (2011). Den rosa pedagogiken: återttagandet. I Hillevi Lenz Taguchi, Linnea Bodén & Kajsa Ohrlander (red), En rosa pedagogik: jämställdhetspedagogiks utmaningar (ss 11-18). Stockholm: Liber.
- Proposition 2004/05:11. Kvalitet i förskolan.
- Rantala, Anna. (2016). – Snälla du! Kan du sätta dig? Om vägledning i förskolan. Tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet.
- Regeringskansliet: Svensk översättning av FN:s Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development (2015)
- Skolinspektionen (2012). Förskola, före skola – lärande och bärande. Kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget. Rapport 2012:7.
- Skolinspektionen (2016). Förskolans pedagogiska uppdrag – Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar.
- Skollagen (2010). SFS 2010:800.
- Skolverket (2013). Allmänna råd med kommentarer om förskolan. SKOLFS 2013:179. Skolverket (2015).
- Allmänna råd i Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. SKOLFS 2012:10
- Skolverket (2013). Förskolans och skolans värdegrund – förhållningssätt, verktyg och metoder. Stödmaterial.
- Skolverket (2015). Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet. SKOLFS 2012:98.
- SOU (2010:183). Att bli medveten och förändra sitt förhållningssätt *Jämställdhetsarbete i skolan*. Stockholm.

SOU (2004:115). Den könade förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. Delbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan. Stockholm.

SOU (2006:75). Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. Slutbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan. Stockholm.

SOU (2015:86). Mål och myndighet – en effektiv styrning av jämställdhetspolitiken. Betänkande av Jämställdhetsutredningen. Stockholm.

Tallberg Broman, I. (2006). Om betydelsen av kön i svensk förskolehistoria. I Jämställd förskola: om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete (ss 19-42). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Tallberg Broman, I. (2015). Förskola till stöd för barns utveckling och lärande. I

Tallberg Broman, I. Vallberg Roth A, Palla L & Persson S Förskola tidig intervention. (ss 15-58). Delrapport från SKOLFORSK-projektet. Vetenskapsrådet rapporter.

Utbildningsdepartementet (Ds 2009:25) Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.

Utbildningsdepartementet. (2006). Jämställdhet i förskolan – metoder och möjligheter.

Bilagor

- Deltagande kommuner och förskolor
- Kunskapsöversikt
- Metod och genomförande
- Kartläggnings- och observationsstöd samt självvärdering

Bilaga 1

Förskolor som granskats

Kommun	Förskola	Huvudman
Ekerö	Drottningholms montessoriförskola	Föräldrakooperativ, ekonomisk förening
	Gröna Lund	Kommunal
Eskilstuna	Barnstigen	Kommunal
	Pikku-Erkki	Stiftelsen ERK, Sverigefinska skolan i Eskilstuna
Fagersta	Ugglan	Kommunal
	Björksta	Kommunal
Forshaga	Åsmyren	Kommunal
	Uttern	Kommunal
Hammarö	Sätterstrand	Kommunal
	Kantarellen	Kommunal
Orsa	Lindan 1	Kommunal
	Berget	Kommunal
Ovanåker	Fölet	Kommunal
	Trollstugan	Kommunal
Sjöbo	Änglamark	Änglamarks föräldrakooperativ
	Lövestad	Kommunal
Skurup	Fasanen	Kommunal
	Asklidens	Kommunal
Sollentuna	Vildmarken	Kommunal
	Vittra Törnaskogen	Vittraskolorna AB
Sotenäs	Väjern	Kommunal
	Hunnebostrand	Kommunal
Staffanstorps	Åkervindan	Kommunal
	Druvan	S:t Staffans församling, Svenska kyrkan
Söderhamn	Stimmet	Föräldrakooperativ, ekonomisk förening
	Kungsgården	Kommunal
Tidaholm	Björnen	Kommunal
	Stallängan	Kommunal
Tierp	Bikupan Vendel	Kommunal
	Skogsbacken Örbyhus	Kommunal
Uddevalla	Äsperöd	Kommunal
	Norgården	Kommunal
Vårgårda	Närunga	Kommunal
	Hol	Kommunal
Östhammar	Furustugan	Kommunal
	Logården	Kommunal

Bilaga 2

Kunskapsöversikt

Statliga utredningar

Delegationen för jämställdhet i förskolan⁷⁰ noterar att förskolan precis som skolan har svårt att uppnå de jämställdhetsmål som anges i läroplanerna och att forskning på området visar att förskolan i stället för att motverka traditionella könsroller och könsmonster tvärtemot kan stärka dessa. Skolverket konstaterar att både kommuner och förskolor prioriterar värdegrundsarbetet men att kopplingen mellan värdegrund och jämställdhet är svag. Delegationen konstaterar i sin tur att intresset för jämställdhet på förskolorna är stort men att personalen efterfrågar mer generell teoretisk kunskap om genus och jämställdhet samt praktisk genuspedagogik.⁷¹ Delegationen noterar att det är få kommuner som satsar på kompetensutveckling och vidareutbildning inom jämställdhet och genus. Behoven av mer kunskap finns hos alla delar av förskolan: barnskötare, förskollärare, förskolechefer, administratörer och kommunpolitiker, enligt delegationens studier.⁷² Därför pekar delegationen på att det är ytterst viktigt att jämställdhetsarbetet inte bara får handla om att personalen fortbildar sig på det teoretiska planet utan även att de får möjlighet att omsätta denna kunskap till praktisk pedagogik.⁷³

Delegationen understryker att ekonomiska resurser inte ska ses som ett kritiskt hinder för att arbeta med jämställdhet. Det ska vara en naturlig del av det dagliga arbetet och de menar också att riktade statsbidrag riskerar att permanenta föreställningen att jämställdhet är något man arbetar med i projektform, lite vid sidan av den dagliga verksamheten.⁷⁴ I propositionen *Kvalitet i förskolan* betonas att jämställdhetsarbetet inte ska bygga på enskilda projekt som kräver särskilda resurser utan bör drivas som en process i det systematiska kvalitetsarbetet och ingå som en självklar del i bedömningen av kvalitet. Jämställdhet och genusfrågor är kunskapsområden som innebär att förskolans personal behöver förankring i teori och forskning för att kunna arbeta med dessa frågor på ett professionellt sätt. Propositionen lyfter vidare fram att personalens kunskap och kompetens om genus och jämställdhet och vilja till förändring är av stor vikt för förskolans kvalitet.⁷⁵

Det viktiga, riktigt svåra arbetet för en jämställd förskola, görs i barngrupperna, på föräldramötena, i skolledningarna och i utbildningen av personal, menar Delegationen.⁷⁶ De framgångsfaktorer som delegationen lyfter fram utifrån de 34 projekt som beviljats medel är: *att granska sig själv, kunskap, reflektionstid, att sätta in förskolans jämställdhetsarbete i ett större sammanhang (demokrati och makt), engagemang på alla nivåer, kontinuerlig dokumentation/observation, analys och utvärdering av arbetet, och slutligen att ha tålamod.*⁷⁷

I den senaste jämställdhetsutredningen som överlämnades till regeringen under hösten 2015 konstateras att det finns många utmaningar kvar i samhället. Särskilt jämställd utbildning lyfts fram som vik-

⁷⁰Regeringen beslutade år 2003 att tillsätta en jämställdhetsdelegation som fick i uppdrag att lyfta fram, förstärka och utveckla jämställdhetsarbetet i förskolan (dir 2003:101). Delegationens uppgift var att bland annat att föreslå lämpliga insatser för hur ett långsiktigt jämställdhetsarbete för förskolan skulle utvecklas och stärkas, samt sprida kunskap om framgångsrikt jämställdhetsarbete i förskolor och i andra länder. Det ingick även att se på hur fler män kan rekryteras till och stanna kvar i förskolan (U 2003:12). Delegationen lade fram ett delbetänkande SOU 2004:115 och en slutredovisning SOU 2006:75

⁷¹ SOU 2004:115 s. 7

⁷² SOU:2006:75 s. 11, se även Edström, C. 2010

⁷³ Ibid s. 125f

⁷⁴ SOU 2006:75 s. 125

⁷⁵ Prop 2004/05:11 s. 59f

⁷⁶ SOU 2006:75 s. 17

⁷⁷ SOU 2006:75 s. 125 ff

tig och i det sammanhanget tillskrivs även förskolan en betydelsefull roll då målet omfattar alla utbildningsformer.⁷⁸ Utredningen pekar ut att: *”särskilt viktiga frågor att beröra i arbetet med målet jämställd utbildning är bl.a. skillnader i skolresultat mellan flickor och pojkar, könsstereotypa studieval, bristen på kunskapsideal för pojkar, studie-sociala frågor inklusive frågor om elevers psykiska hälsa, skolans demokratiska uppdrag, inklusive frågor om normer och normkritik, samt jämställda möjligheter till livslångt lärande.”*⁷⁹

Jämställdhetsarbete på förskola

Två strategier dominerar det genuspedagogiska arbetet i svenska förskolor, den ena med utgångspunkt i könsneutralitet och den andra med utgångspunkt i kompensatorisk pedagogik. Detta visar bland annat den översyn av de granskningsprojekt som tilldelades medel via delegationen för jämställdhet i förskolan.⁸⁰ På många skolor används dessa omväxlande med betoning på könsneutralitet.⁸¹

Den kompensatoriska pedagogiken handlar om att flickor och pojkar ska kompenseras utifrån sina olikheter. Exempelvis kan det handla om att blanda könskodade leksaker och presentera materialet på ett sådant sätt att barn kan göra val som överskrider det som förväntas. Språkligt används, enligt ett sådant arbetssätt, begrepp och ord till flickor som traditionellt förknippas med pojkar och tvärtom. Med ett könsöverskridande arbete stärks flickor och pojkar i vad de antas sakna.⁸² Tallberg Broman lyfter dock fram en del kritik kring den återkommande inriktningen i jämställdhetsprojekt där exempelvis flickor med olika åtgärder ska tillföras kompetenser som traditionellt är maskulina ”intresseområden”, eftersom detta i sig inte är framdrivet av jämställdhet.⁸³

Arbetet med utgångspunkt i könsneutralitet kan bland annat innebära att flickor och pojkar, i förskolans aktiviteter, uppmuntras att göra samma saker. Det kan även innebära att i förskolans dokumentation visa lika mycket bilder på flickor som på pojkar. Ett annat exempel är att i kontakt med vårdnadshavare försöka ha lika mycket kontakt med barnets båda vårdnadshavare. Med ett könsneutralt arbete eller inriktning är förskolans miljö könsneutral i likhet med de leksaker som erbjuds. Några exempel på könsneutrala leksaker som lyfts fram är lera, vatten, skapande material, bollar och hopprep. Att ha en könsneutral miljö, kan innebära att man byter namn på rum, från exempelvis ”dockvrå” till ”hemmet” eller ”huset”.⁸⁴

Eidevald kritiserar de båda arbetssätten som beskrivits ovan, då det enligt honom saknas en enhetlig idé om vad genus- och jämställdhetsarbetet innebär eller syftar till. Eidevald visar att arbetet med jämställdhet i förskolan skiftar fokus från att personalen ska förändra sitt förhållningssätt till att barnen ska ”förändras”. Han ser också att ibland skiftar de båda arbetssätten som presenterats ovan. Att skifta arbetssätt och förhållningssätt innebär enligt Eidevald att jämställdhetsarbetet blir rörligt och fragmentariskt.⁸⁵

Andra exempel på jämställdhetsarbete kan handla om att pedagogerna i sagor, sånger, berättelser exempelvis byter ut ”hon” och ”han” om karaktärerna framstår som könsstereotypa. Det kan handla om att ändra rörelser eller röstlägen i sånger för att inte förstärka stereotypa könsmönster. Jämställdhetsarbete handlar även om att skapa alternativ genom att exempelvis föreslå lekar, leksaker eller utklädningskläder för barnen som traditionellt förknippas med det motsatta könet. Bemötande är centralt, det vill säga att inte möta barnen på könsbegränsande och könsstereotypiska sätt. Till detta hör att

⁷⁸ SOU 2015:86 s. 460

⁷⁹ SOU 2015:86 s. 460f

⁸⁰ Eidevald, C. 2011

⁸¹ Se exempelvis Dolk, K. 2013

⁸² Eidevald, C. 2011 s 43

⁸³ Tallberg Broman, I. 2002

⁸⁴ Eidevald, C. 2011 s. 39ff

⁸⁵ Eidevald, C. 2011 s. 195

inte använda "de snälla flickorna" som hjälpfröknar, samt undvika att ge barnen beröm för utseende och kläder och istället uppmärksamma dem som personer.⁸⁶

Bemötande och skilda förväntningar på flickor och pojkar

Förskolan tycks fortfarande präglas av könsstereotypa förväntningar på barn, som verkar mycket svåra att ändra på, trots läroplanens tydliga skrivningar om att förskolan ska arbeta aktivt för att motverka stereotypa könsmonster och ge alla barn samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen.⁸⁷ Även de vuxnas förhållande till varandra utifrån könstillhörighet får betydelse, vilket inte enbart handlar om relationen mellan kvinnor och män, utan även relationen kvinnor emellan (och i de fall det finns flera män och relationen mellan dem). Delegationen för jämställdhet i förskolan⁸⁸ noterar att man inte nödvändigtvis vid en första anblick i förskolan märker huruvida det finns ett medvetet genusarbete eller inte, för den som inte funderat så mycket på jämställdhetsuppdraget. Men de mönster som finns i samhället avspeglas också ofta tydligt i förskolans könsstrukturer. Det kan också vara svårt att som vuxen upptäcka och förhålla sig kritiskt till dessa eftersom man lever mitt uppe i dem.⁸⁹ Tallberg Broman framhåller i en kartläggning av befintlig utbildningsvetenskaplig forskning som genomfördes under år 2014, att både forskning och utredningar pekar på vikten av att personalen granskar förhållningssätt och relationer som en viktig del i förändringen av könsmonstren i förskolan.⁹⁰

Eidevalds avhandling, som grundar sig på videoinspelade sekvenser från två arbetslag med barn i åldrarna 3–5 år och fokusgruppssamtal med personal, visar att förskollärare inte bara utgår från könsstereotypa föreställningar om kön utan även förstärker snarare än utmanar dessa. Han lyfter fram att förskollärares förhållningssätt sätter gränser för barnen, vilket styr hur barnen uppfattar sina möjligheter att vara. Eidevald belyser detta genom konkreta exempel i fyra vanliga situationer; samling, måltid, fri lek och påklädnad. Resultaten visar exempelvis att flickor fick mer avancerade språkliga utmaningar genom att få fler öppna frågor. Pojkar fick sju av tio slutna frågor, vilka i regel gick att besvara med ja eller nej. Förskollärarna tolkade även ofta vad pojkarna sade samt svarade åt pojkarna när något annat barn frågade. Flickor däremot, fick åtta av tio öppna frågor, där de själva behövde formulera svaren. Eidevald menar att personalen påverkas av antaganden om att flickor förväntas mogna tidigare, vilket styr deras sätt att involvera, prata och möta pojkar och flickor.⁹¹

Tallberg Broman lyfter fram att forskningen tidigt visar hur barn möts av olika förväntningar och kommunikationsmönster beroende på kön samt att *"det självreglerande, självständiga och i de pedagogiska aktiviteterna initiativtagande barnet utgörs i hög grad av flickor, en position som också motsvaras av hög status"*.⁹² Odenbrings forskning pekar på att flickor ibland används som en ordningsskapande, reglerande kraft, så kallade "hjälpfröknar" i synnerhet i förhållande till pojkar.⁹³ Även Markström och Simonsson visar i en studie hur könsmonster uttrycks i föräldrasamtal mellan föräldrar och pedagoger, där författarna urskiljer tre övergripande kategorier av flickor 1) den vanliga förskoleflickan, 2) den utmanande och våldsamma flickan och 3) den flickiga flickan. Den vanliga flickan framhålls som mest eftersträvsansvärd. Deras forskning visar att flickor "konstrueras" och positioneras under samtalen och att föräldrasamtalen utgör ett forum där pedagogerna förmedlar normer kring kön, bedömningar och kategoriseringar av barnet.⁹⁴ Eidevalds avhandling bekräftar också denna bild av att flickor produceras i större utsträckning som det självständiga och socialt kompetenta barnet i situationer som

⁸⁶ Se exempelvis Dolk, K. 2013

⁸⁷ Se bland annat Tallberg-Broman, I. 2015, Eidevald, C. 2009, Se även Persson, S. 2008

⁸⁸ SOU 2006:75

⁸⁹ SOU 2006:75 s. 58

⁹⁰ Tallberg-Broman, I. m.fl. 2015

⁹¹ Eidevald, C. 2009

⁹² Tallberg-Broman, I. 2015 s. 20

⁹³ Odenbring, Y. 2013

⁹⁴ Markström, A-M. & Simonsson, M. 2011

kräver verbal förmåga (samling, måltid etc.). Eidevalds forskning visar även att i fysiska aktiviteter och i lek produceras istället flickor som mer passiva i relation till pojkarna. I dessa sammanhang producerades pojkarna som självständiga. Förväntningar på flickor och pojkar är med andra ord beroende av aktiviteten i verksamheten och produceras på *olika* sätt i olika situationer.⁹⁵

Tallberg Broman lyfter fram att förväntningar på social kompetens är mer framträdande än på lärande i förskolan: "Förskolebarn både formas som socialt kompetenta och värderas efter dessa förmågor, eller efter anpassning. Dessa mönster har också relation till kön, där flickor och pojkar bedöms och formas olika".⁹⁶ I en studie av Alasuutari och Markström framkommer att den viktigaste förväntningen som ställs på barnen är social kompetens. Studien visar även att de krav som ställs varierar beroende på kön. Flickor uppmärksammas i högre grad om de bryter mot normerna än pojkar. Pojkar uppmärksammas först när de uppfattas som problematiska eller aggressiva.⁹⁷ Eidevalds avhandling visar dock att en majoritet av alla tillsägelser går till pojkar samt att pojkar får betydligt mer hjälp vid exempelvis påklädning utan att be om det, medan flickor bemöts hårdare av pedagogerna vid utåtagerande beteende. Eidevald drar slutsatsen att flickor och pojkar ofta intar liknande positioner i förskolan, men att de bemöts olika av de vuxna. Han menar att föreställningar om rätt sätt att vara flicka respektive pojke på, omedvetet påverkar de vuxnas agerande.⁹⁸ Månsson visar på liknande resultat i sin avhandling *Möten som formar*.⁹⁹ Resultaten pekar på att pojkar som protesterar mot de vuxna beskrivs med visst överseende, såsom när de gör hyss, tramsar, busar och skojar, medan flickor som protesterar i högre grad beskrivs som gränstestande och provocerande.¹⁰⁰ Avhandlingen visar också att pojkar blir mer uppmuntrade att prata och tillåts dominera under vuxenledda aktiviteter.¹⁰¹ Dessa resultat framkommer även i andra utredningar som också visar att pojkar får mer respons på det de säger medan flickor inte alls får samma bekräftelse, men även att flickor deltar mer under delvis vuxenledda situationer.¹⁰²

Under senare tid har även barns inbördes relationer och gemensamma skapande av kön fokuserats, vilket tydliggörs i Dolks avhandling¹⁰³ där barnen är aktiva medskapare i att göra kön. Hellman visar i sin avhandling *Kan Batman vara rosa?*¹⁰⁴ hur förskolebarn är upptagna med att förhandla med varandra när det gäller både köns- och åldersnormer. Odenbring visar i sin avhandling *Kramar, kategorisering och hjälpfröknar*¹⁰⁵ hur gränsoverskridande och gränsupprätthållande framträder i interaktioner både mellan barn och mellan barn och vuxna i förskolan.

Motstånd

Gillbergs avhandling från år 2009 utgår från en treårig aktionsforskningsstudie tillsammans med en grupp förskollärare. Avhandlingen handlar om pedagogers möjligheter att utveckla ett jämställdhetsarbete i förhållande till organisationens och professionens villkor. Gillberg visar att det är svårt för pedagogerna att hitta tid för utvecklingsarbetet samt att intresset för den kunskapsutveckling som skett på förskolan är svagt såväl inom kommunen som bland förskolechefer och föräldrar.¹⁰⁶ Eidevald framhåller också att motstånd och dåligt stöd från olika håll, bland kolleger, ledning och vårdnadshavare, försvårar genomförandet. Det kan exempelvis minimera utrymmet för reflekterande diskussioner i ar-

---

⁹⁵ Eidevald, C. 2009

⁹⁶ Tallberg Broman, I. 2015 s. 22, se även Alasuutari & Markström 2011

⁹⁷ Alasuutari, M. & Markström, A-M. 2011

⁹⁸ Eidevald, C. 2009

⁹⁹ Månsson, A. 2000

¹⁰⁰ Ibid, se även SOU 2004:115 s. 7

¹⁰¹ Månsson, A. 2000

¹⁰² SOU 2004:115 s. 8

¹⁰³ Dolk, K. 2013

¹⁰⁴ Hellman, A. 2010

¹⁰⁵ Odenbring, Y. 2010

¹⁰⁶ Gillberg, C. 2009

betslaget och på enheten, något som anses vara direkt avgörande för jämställdhetsarbetet. Förskollärarna i Eidevalds studie menade att det är stor skillnad på vad man vill göra och vad man lyckas åstadkomma.¹⁰⁷

Dolks avhandling *Bångstyriga barn*¹⁰⁸ beskriver hur barn reagerar och agerar när pedagogerna på en förskola där de aktivt arbetar med genuspedagogik, likabehandling och barns rättigheter, försöker påverka barnen åt "rätt håll". Barnen gör motstånd genom att skoja, vägra, skrika, gråta eller tystna. Avhandlingen visar också att flera pedagoger uttrycker en viss osäkerhet eller villrådighet kring situationer när barn trots genuspedagogiska ansträngningar från de vuxnas sida både leker i könsuppdelade grupper och betar sig i enlighet med dominerande mönster för flickor och pojkar.

Referenser i kunskapsöversikten utöver de som finns i rapporten:

Alasuutari, M. & Markström, A-M. (2011). "The Making of the Ordinary Child in Preschool". *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55(5), 517-535.

Edström, C. (2010). *Samma, lika, alla är unika: en analys av jämställdhet i förskolepolitik och praktik* (doktorsavhandling). Institutionen för naturvetenskapernas och matematikens didaktik, Umeå universitet.

Hellman, A. (2010). *Kan Batman vara rosa: förhandlingar om pojkaktighet och normalitet på förskola*. (doktorsavhandling). Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborgs universitet.

Markström, A-M. & Simonsson, M. (2011). *Constructions of girls in preschool parent-teacher conference*. *International Journal of Early Childhood*. 2011: 43 (1), s. 1-19.

Månsson, A. (2000). *Möten som formar: interaktionsmönster på förskola mellan pedagoger och de yngsta barnen i ett genusperspektiv* (doktorsavhandling). Institutionen för pedagogik, Malmö högskola.

Odenbring, Y. (2010). *Kramar, kategorisering och hjälpfröknar: könskonstruktioner i interaktion i förskola, förskoleklass och skolår ett* (doktorsavhandling). Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborgs universitet.

Skolverket (2004). *Förskola i brytningstid. Nationell utvärdering av förskolan. Rapport 239*.

Persson, S. (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Vetenskapsrådets rapportserie 11:2008.

Proposition 2009/2010:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Del 1*.

Tallberg Broman, I. (2002). *Pedagogiskt arbete och kön. Med historiska och nutida exempel*. Studentlitteratur. Lund.

Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling – bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*. Regeringskansliet/Utbildningsdepartementet.

---

¹⁰⁷ Eidevald, C. 2011

¹⁰⁸ Dolk, K. 2013

Bilaga 3

Metod och genomförande

Granskningen genomfördes via föranmälda verksamhetsbesök på förskolor. Som tidigare redovisats i inledningen av rapporten, är en tyngdpunkt observationer i den dagliga verksamheten för att synliggöra hur förskolan arbetar med jämställdhet. Intervjuer med företrädare för huvudmän, förskolechef, förskollärare och annan personal genomfördes också. Även en självvärdering genomfördes av berörd personal och vissa centrala dokument granskades.

Urvalet var slumpmässigt och skedde i två steg. Statistik och analysenheten vid Skolinspektionen valde först slumpmässigt ut 18 kommuner som inte berördes av regelbunden tillsyn vårterminen och höstterminen 2016 eller av de övriga kvalitetsgranskningar av förskoleverksamhet som genomfördes vårterminen 2016:

- Förskolans pedagogiska uppdrag III
- Förskolechefens styrning och ledarskap

I steg två skedde ett slumpmässigt urval av två förskolor (slumpmässigt urval av fristående och kommunala förskolor) i respektive kommun. Förskolorna skulle ha olika förskolechefer. Om de två utvalda förskolorna hade samma förskolechef valdes en ny förskola i kommunen.

Inför verksamhetsbesöken valdes minst en avdelning på förskolan som skulle observeras, men det är hela förskolan som är granskningsobjektet.

Projektet täcker in både yngre och äldre barn, det vill säga alla åldrar.

Granskningen grundar sig i huvudsak på kvalitativa metoder såsom:

Dokumentstudier

Innan verksamhetsbesöken genomfördes, samlades och granskades information som berör jämställdhetsarbetet på den utvalda förskolan i den aktuella kommunen. Projektledningen tog fram vilka typer av dokument som var centrala att samla in och analysera. Projektets ambition var att endast begära in dokument som är befintliga, det vill säga huvudmannen eller förskolechefen ålades inte att skapa nya omfattande dokument för detta ändamål. I de fall dokument saknades inhämtades en kort skriftlig redogörelse från huvudman.

Självvärdering

En självvärdering genomfördes innan verksamhetsbesöket. Personalen vid de avdelningar som besöktes fick via länk självvärdera verksamheten. Syftet var att få en förstahandsinformation om personalens bild av verksamheten på avdelningen ur ett jämställdhetsperspektiv. Självvärderingen förväntades också styrka observationerna.

Observationer

Observationer genomfördes av olika aktiviteter i olika miljöer i förskolans dagliga verksamhet såsom fria leken inom- och utomhus, vuxenledda aktiviteter inne- och utomhus, hall/tambur och måltider.¹⁰⁹

Syfte var att få förstahandsinformation om verksamheten utifrån de bedömningsområden som tagits fram. Observationerna genomfördes med hjälp av observationsscheman som projektledningen utarbetade.

---

¹⁰⁹ Här var det viktigt att välja situationer av olika strukturerings- och styrningsgrad. Forskning visar på olika könsmonster och könshierarkier beroende på situationens karaktär. Se exempelvis Tallberg Broman, I. (2015)

Observationerna gav utredarna möjlighet att skapa sig en bild av förskolans miljö och det material som förskolan erbjöd barnen, hur arbetet i barngrupperna bedrevs och hur flickor och pojkar bemöttes. Syftet var att få en bild av verksamheten på en avdelning och i synnerhet om det fanns något konkret/praktiskt jämställdhetsarbete. Observationerna kompletterades också med en kortare uppföljande intervju med någon eller några av den personal som just observerats. Syftet var att minimera risken för att observationerna uppfattats på ett felaktigt sätt. Direkt efter observationerna gavs tid för att sammanställa fältanteckningar och protokoll i anslutning till observationen för att komma ihåg det som uppmärksammats.

Nedan redovisas fördelningen av den totala observationstiden per observerad aktivitet. Totalt har granskningen omfattat 305 observationstimmar, vilket ger ett genomsnittligt observationstunderlag på 8,5 timmar per granskad förskola.

Observationstid (antal timmar per aktivitet)

	Timmar
Fri lek inomhus	78,5
Fri lek utomhus	80,5
Vuxenledd aktivitet inomhus	54,25
Vuxenledd aktivitet utomhus	25,5
Hall/tambur	22,5
Måltid	63,25
Totalt	305

Intervjuer med förskollärare och annan förskolepersonal

En intervju med arbetslaget i aktuell barngrupp på den observerade avdelningen som besöktes genomfördes. Intervjun genomfördes för att dokumentera och analysera förskolepersonalens uttryckta/beskrivna förhållningssätt och perspektiv i sitt arbete samt beskriva arbetsmetoder gällande jämställdhet i förhållande till observationerna och de dokument som samlats in.

Dessutom genomfördes intervjuer med ett urval av förskolans personal som arbetar på andra avdelningar än berörd samt personal som hade någon utvecklingsfunktion såsom arbetslagsledare, utvecklingsledare och genuspedagoger. Syftet var bland annat att undersöka hur dessa grupper kan verifiera om huvudmannens och förskolans mål, uppföljning och resultat är synligt.

Intervjuer med förskolechefer

Syftet var att granska hur förskolechefen leder jämställdhetsarbetet och relaterar till den verksamhet som observerats och de intervjuer som gjorts med personal och de dokument som samlats in. Vidare var syftet med intervjuerna att få en fördjupad bild av hur förskolechefen ger förskollärare och arbetslag förutsättningar att arbeta med jämställdhet i förskolan.

Intervjuer med företrädare för huvudman

En kortare intervju genomfördes med ordförande eller någon politiker i nämndens presidium i den kommun som besöktes eller en person från styrelsen i fristående förskola. En intervju per kommunal huvudman genomfördes. Syftet var att få en beskrivning av hur jämställdhet i förskolan ingår som en del i huvudmannens målarbete och om detta följs upp.

Verksamhetsrapport med beslut

Resultatet från granskningen vid respektive förskola har beskrivits och bedömts i varsin verksamhetsrapport. Ett beslut per huvudman har fattats med de viktigaste utvecklingsområdena och har skriftligt expedierats.

Bilaga 4

Observationsstöd

Flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsmönster och könsroller

Den språkliga interaktionen mellan personal och flickor respektive pojkar är likvärdig.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Personalen ger i lika hög grad öppna frågor till flickor som till pojkar	... ställer öppna frågor där svaret i inte är givet, ... följer upp frågorna, ... visar att de själva är intresserade.				
Personalens användning av ord skiljer sig inte mellan om de talar med en flicka eller med en pojke.	... använder ett rikt och nyanserat språk till både pojkar och flickor.				
Personalen har en positiv kommunikation i lika stor utsträckning med flickor som med pojkar.	... talar till både pojkar och flickor på ett positivt sätt, ... lyssnar aktivt på vad pojkar och flickor har att säga (närvarande) och bemöter det, ... uppmuntrar och låter både pojkar och flickor att pröva sina tankar, idéer och teorier, ... lyfter fram alla barns olika kompetenser och kunskaper i olika sammanhang.				
Personalen ger i lika stor utsträckning respons på flickors och pojkars initiativ till samtal, lek, aktivitet etc.	... utgår från det intresse som både flickor och pojkar initierar, ... utmanar både pojkar och flickor att våga pröva olika aktiviteter, ... uppmuntrar både pojkar och flickors initiativ till lek/aktiviteter, ... uppmärksammar icke-verbala signaler.				

Vid vuxenplanerade aktiviteter ges flickor och pojkar lika stort talutrymme.	... tilltalar både pojkar och flickor med namn, ... ger både flickor och pojkar följdfrågor, ... ger både flickor och pojkar möjlighet att ta ordet själv, ... ger både flickor och pojkar positiv uppmärksamhet, ... inväntar svar så att både pojkar och flickor får tala till punkt, ... tilldelar pojkar och flickor huvud- respektive biroll lika ofta.				
Personalen ger tröst i likvärdig utsträckning.	Personal ger lika snabbt både fysisk och/eller verbal respons när barn ... slår sig, ... andra barn är fysiskt hårda mot varandra, ... andra barn är verbalt hårda mot varandra, ... kastar saker på varandra.				
Barn som är utåtagerande får ett likvärdigt bemötande oavsett om de är flickor eller pojkar.	Personal ger lika snabbt både fysisk och/eller verbal respons när barn ... är arga och/eller besvikna ... är i konflikt.				
Den fysiska interaktionen mellan personal och flickor respektive pojkar är likvärdig.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Personalens kroppsspråk är likvärdigt mot flickor och pojkar.	... ger uppmuntrande bekräftelse via gester, mimik, röstläge, ... tar flickor och pojkar i sitt knä (eller liknande) i lika stor utsträckning, ger fysisk beröring i lika stor utsträckning till pojkar och flickor.				
Personalen tillåter i lika stor utsträckning pojkar och flickor att hålla sig längre ifrån dem.	... ger barnen inbjudande respons i form av ansiktsuttryck och kroppsspråk, ... befinner sig i relation till barnen nära (rumsligt) i lika stor utsträckning.				
Personalen ger stöd till flickor respektive pojkar i vardagliga situationer i lika stor utsträckning.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad

Personalen ger i lika stor utsträckning flickor och pojkar den hjälp de ber om.	... att ta på/av sig kläder och skor ... att ta sin mat ... att hämta och ställa tillbaka saker, ... och uppmärksammar barn som inte själv tar kontakt.				
Personalen ger i lika stor utsträckning flickor och pojkar hjälp utan att de ber om det.	... att ta på/av sig kläder och skor ... ger hjälp att ta sin mat ... ger hjälp att hämta och ställa tillbaka saker, ... och uppmärksammar icke-verbala signaler.				
Personalen vägleder flickor respektive pojkar så att deras möjligheter att pröva olika miljöer breddas och varieras.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Personalen ger stöd till barnen så att de prövar olika platser att vara på.	... visar på olika rums möjligheter, ... uppmuntrar barnen att leka med varandra i olika miljöer, ... uppmärksammar och stödjer barnens initiativ till att förändra miljön, ... fyller traditionella miljöer (ex. dockvrå) med nytt innehåll.				
Personalen varierar gruppindelning för att möjliggöra prövande av olika miljöer	... varierar gruppindelningen vid olika aktiviteter.				
Personalen vägleder flickor respektive pojkar så att deras möjligheter att pröva olika material breddas och varieras.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Personalen påverkar aktivt barnen så att de prövar olika material.	... uppmuntrar både pojkar och flickor att pröva material som stimulerar till lek, rollek, spel, drama och fantasi, skapande, undersökande och experimenterande, bygg och konstruktion, motorik och språk, ... vägleder och frågar flickor och pojkar vilket material som de kan behöva.				
Personalen tillskriver olika material lika stort värde och attraktion.	... erbjuder samma material till både flickor och pojkar, ... fyller traditionella pojks- och flickleksaker (ex. bilar) med nytt innehåll.				
Personalen varierar den litteratur som läses.	... god balans och variation för båda könen, ... litteratur som lockar alla barn.				

Förskolan erbjuder aktiviteter så att flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen.	Exempel: Personalen	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Personalen erbjuder aktiviteter som ger både flickor och pojkar möjligheter att ta del av olika aktiviteter och upplevelser.	... aktiviteter och projekt så att alla kan delta ... lek, rollek och fantasi, ... skapande, ... undersökande och experimenterande, ... bygg och konstruktion, ... motorisk aktivitet ... aktiviteter utifrån barnens intresseområden.				

Kartläggande observationsstöd för miljö och material

Jämställdhetsarbetet genomsyrar förskolans verksamhet för att motverka traditionella könsmönster och könsroller (en del inom bedömningsområdet).

Förskolans miljö är utformad så att den motverkar stereotypa könsroller och könsmönster	Exempel	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
Miljön inne/ute är inredd så att den ger möjligheter att bredda förmågor och intressen	Miljön inne/ute ... inbjuder till en variation av lek och möjligheter, ... är avpassat för olika slags aktiviteter, ... kan ändras efter barnens intressen och behov, ... barnen kan själva förändra miljön i lek och aktiviteter.				
Miljön inne/ute tilltalar olika intressen	Miljön inne/ute tilltalar alla barns intressen vad det gäller ... lek, rollek och fantasi, ... skapande, ... undersöka och experimentera, ... bygg och konstruktion, ... språk och kommunikation, ... motorik.				
Miljön (rum och väggar) är kodad för både flickor och pojkar.	De bilder som sitter uppe ... visar aktiva flickor och pojkar i lika hög grad, ... visar pojkar och flickor som är på samma höjd, ... uppvisar variation av flickor och pojkar.				
Förskolans material är anpassat så att det motverkar stereotypa könsroller och könsmönster	Exempel	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad

Materialen är anpassade så att de ger möjlighet till att bredda förmågor och intressen.	Materialen ... inbjuder och utmanar till en variation av lek, ... är anpassat till och utmanar olika slags aktiviteter, ... är anpassat till och utmanar åldersgruppen, ... är exponerat så att det väcker nyfikenhet, ... är placerat så det är tillgängligt för alla barn.				
Materialen kan tilltala olika sorters intressen.	Materialen tilltalar alla barns intressen vad det gäller ... lek, rollek och fantasi ... skapande ... undersöka och experimentera ... bygg och konstruktion ... språk och kommunikation ... motorik.				
Innehållet i böcker inkl. sagor visar på en möjlighet till att bredda förmågor och intressen.	Böcker inkl. sagor har ... varierande huvudkaraktär, ... varierande tematik.				

Självvärdering av förskolans arbete med jämställdhet

Syftet med självvärderingen är att kartlägga personalens bild av förskolans jämställdhetsarbete.

Det finns förutsättningar för arbetet med att motverka traditionella könsroller och könsroller.	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
På min förskola har vi genomgått utbildning/fortbildning vad gäller jämställdhet.				
På min förskola uppmuntras vi aktivt av ledningen att motverka traditionella könsroller och könsroller i alla former av lek och lärande.				
På min förskola har vi tagit fram en plan (kan ingå i likabehandlingsplanen) med ett tydligt ställningstagande vad gäller förskolans syn på arbetet med jämställdhetsuppdraget.				
På min förskola brukar vi diskutera vad begreppen jämställdhet och likabehandling innebär för det pedagogiska arbetet.				
På min förskola har vi gemensam tid för reflektion, där även jämställdhetsuppdraget ingår, med jämna mellanrum.				
På min förskola reflekterar vi över hur vi pratar om barnen för att inte generalisera, diskriminera eller värdera dem olika.				
På min förskola reflekterar vi över hur vår språkliga kommunikation med barnen kan bidra till att förstärka stereotypa könsroller.				
På min förskola reflekterar vi kring pedagogisk dokumentation med fokus på jämställdhet.				
Personalen på vår förskola är delaktig i att följa upp och utvärdera arbetet med jämställdhetsuppdraget.				
Jämställdhetsarbetet genomsyrar förskolans verksamhet för att motverka traditionella könsroller och könsroller.	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
På min förskola vet vi vad som står i styrdokumenterna om hur vi ska arbeta med jämställdhet i förskolan.				
På min förskola jobbar vi aktivt för att motverka att traditionella könsroller bekräfts bland barnen och i förskolan som helhet.				
Vid introduktion av ny personal presenteras förskolans jämställdhetsarbete för den nyanställde.				
På min förskola tar vi hänsyn till barnens olika behov och förutsättningar vid pedagogisk planering och dokumentation och vi bekräftar dem utifrån vad de KAN, inte utifrån VEM de är, till exempel om de är flickor eller pojkar.				

På min förskola uppmuntrar vi och arrangerar aktiviteter som överskrider traditionella och normativa föreställningar om hur flickor och pojkar bör leva och vara.				
På min förskola granskar vi materialet som ska köpas in utifrån ett jämställdhetsperspektiv.				
På min förskola har vi en medveten strategi bakom rummets inredning och miljöns utformning som främjar en variation i flickor och pojkars lek, avseende exempelvis var de leker eller vad de leker med.				
Flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.	I mycket låg grad/inte alls	I ganska låg grad	I ganska hög grad	I mycket hög grad
På min förskola har vi positiva förväntningar på barnen, vilket vi förmedlar till dem.				
På min förskola uppmuntrar vi till att alla barn ska respektera andra människor, deras egenvärde och integritet.				
På min förskola bekräftar vi varje barn på flera olika sätt.				
På min förskola ser vi och lyssnar på alla barn i förskolan.				
På min förskola är vi medvetna om hur vi pratar med barnen och vilken betydelse språket har för barns utveckling och formande.				
På min förskola är vi medvetna om vårt kroppsspråk i mötet med barnen samt om vilken betydelse det har.				
På min förskola ger vi alla barn samma möjligheter att använda de utrymmen som finns att tillgå under den fria aktiviteten.				
På min förskola uppmuntrar vi aktivt barnen att variera var de leker, med vem de leker och med vad de leker.				
På min förskola varierar vi barnens aktiviteter så att alla barn får möjlighet att prova olika aktiviteter.				
På min förskola anordnas aktiviteter så att flickor och pojkar har samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen.				